

de

HUMANIST

ONAFHANKELIJK OPINIETIJDSCRIFT Nr 5 | 2006 € 5,50

Verdraagzaamheid
hoort in elk leerplan

Vrijheid van meningsuiting

Pas toen de haan driemaal gekraaid had op *Castel Gandolfo*, en de Duitse paus eeuwenoude keizerlijke citaten begon te herroepen, ambassadeurs van islamitische landen om vergif-fenis vroeg en demonstreerde, dat ook de vertegenwoordiger van God op aarde zich kan vergissen, drong het tot de wereld door, hoezeer zelfcensuur de verhoudingen in de samenleving begint te bepalen. Nauwelijks een week nadien diende zich het volgende geval aan. De *Deutsche Oper* besluit een opera van Mozart van het toneel te halen, omdat de regisseur afgehakte hoofden in zijn encensering heeft opgenomen, niet alleen dat van Jezus of van Boeddha, maar ook dat van de profeet Mohammed. De Franse filosoof Robert Redeker zit al maanden ondergedoken sinds hij op islamistische websites is bedreigd, omdat hij in een artikel had geschreven dat Mohammed uit de koran naar voren komt als 'meester van de haat'. Daarop riepen 'de Franse leeuwen' op om hem – het 'varken' – 'te straffen zoals de Nederlandse leeuw Mohammed B. dat had gedaan'. Het doet denken aan de bedreigingen aan het adres van onze eigen Ayaan, aan dat van Theo van Gogh, aan Salman Rushdie. De angst voor de islam heeft onze zo innig gekoesterde vrijheid van meningsuiting allang aangetast.

Het probleem zit 'm precies in de onredelijkheid, in het ongelijke van het wapen van de rede, het argument, tegenover het brute geweld. Maar niet daarom heeft de paus ingebonden. Een commentator in de Italiaanse krant *Repubblica* verwoordde het helder: "Iedere godsdienst, meer of minder fundamentalistisch, staat altijd tegenover de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van wetenschappelijk onderzoek, de seksuele vrij-

heid, de vrijheid van denken, – tegenover de vrijheid zonder meer, die zich beweegt van het bekende naar het onbekende en niets als vaststaand beschouwt." Als de waarheid al geopenbaard is, is iedere zoektocht een dwaling. In die zin staan de paus, de ayatollahs, de imams en de moefi's zij aan zij. Ze zingen zelfs dikwijls in dezelfde toonaard, over de onzichtbaarheid van God in de moderniteit (de goddeloosheid), over het materialisme, over de blindheid voor het heilige, over de zedeloosheid van het westen.

De vrijheid van meningsuiting is dan ook eerder van niet-gelovigen, en die krijgen nu van diverse prominente cultuurcritici allereerst het advies om het actuele gevaar van aantasting in te zien. Timothy Garton Ash noemt het zelfs 'de grootste beproeving voor de vrijheid in onze tijd'. Hij bepleit een debat over wat wel en wat niet gezegd en geschreven mag worden, en refereert dan aan John Stuart Mill, die ook stelde dat niet iedereen altijd en overal alles mocht zeggen. Maar dat is lang en breed een open deur. Het gaat er nu juist om, dat wat gezegd wordt, verantwoord is als het onderbouwd wordt, als er valide argumenten worden aangedragen, wetenschappelijk vastgestelde feiten en logische redeneringen. Daarin moet de vrijheid onbeperkt zijn. Dan voorkom je zoiets absurds als een decennialang moratorium op het praten over de Armeense genocide. Heel verhelderend dus, dat binnen korte tijd als vanzelf is aangetoond dat een grondrecht als vrijheid van meningsuiting in Turkije eenvoudigweg niet bestaat. En tegelijk is daarmee duidelijk geworden waar onze taak ligt. Niet versagen, vrijheid komt met weten en met woorden.

de HUMANIST
Onafhankelijk opinietijdschrift
Verschijnt 6x per jaar
59e jaargang

Postbus 257, 1000 AG Amsterdam
Nieuwe Keizersgracht 45
Tel. (020) 330 72 00

Redactie
(redactie@humanist.nl)
Martine Harsema

Hoofdredactie
Boudewijn Chorus

Medewerkers aan dit nummer
Mohammed Benzakour, August Hans
den Boef, Bert Boelaars, Freek Boon,
André de Bruin, Ad van Dun, Stan van
Houcke, Saskia Markx, Max Pam, Bas
Pennings (cartoon), Arjan Post, Peter van
Rietschoten, Dirk Verhofstadt, Hilde van
Vlaanderen

Correspondenten
Jeannine Corneille (HVO), Roeland
Ensie (Humanistisch Verbond), Francis
Beelaerts (Hivos), Judith van der Goes
(Universiteit voor Humanistiek), Marco
Oostdijk (Humanistische Alliantie), Rudy
Schreijnders (Humanitas).

Uitgever
Paul Roosenstein/Uitgeverij SWP
Vormgeving Merel van Dam,
Plots grafische vormgeving
Druk Geers Offset, Oostakker (B)
Administratie Marga Ineke

Abonnementsprijzen
Per jaar € 29,75. Leden Humanistisch
Verbond en Humanitas € 24,75.
Studenten € 24,00. Toeslag buiten
Nederland € 11,50. Los nummer € 5,50.

Aanmelden abonnement
SWP, Postbus 257,
1000 AG Amsterdam
Fax (020) 330 80 40, admi@swpbook.com
Abonnementen worden berekend per
kalenderjaar en gaan in met de eerstvol-
gende editie. U ontvangt een factuur of
acceptgiro voor de resterende periode van
het lopende jaar. Abonnementen worden
automatisch verlengd tenzij uiterlijk vóór
1 december schriftelijk is opgezegd.

Advertentie-acquisitie
Ton de Hoop, Ron de Graaf

Advertenties
All-Round, Lorentzkade 344, 2014 CJ
Haarlem. Telefoon: (023) 524 53 36. Fax:
(023) 524 80 43. E-mail: amedia@xs4all.nl

Versrijningsdata
De Humanist verschijnt tweemaandelijks.
De volgende versrijningsdatum in 2006
is: 16 december.

Foto omslag
Gemeentearchief Amsterdam, Archief
Vereniging voor Openbaar Onderwijs

© 2006-2007 Uitgeverij SWP, Amsterdam.
Alle rechten voorbehouden. Algemene
voorwaarden: zie www.swpbook.com.
ISSN 0025-9489

INHOUD

'MAAK FINANCIERING ONDERWIJS AFHANKELIJK VAN VERDRAAGZAAMHEID IN HET LEERPLAN' (P.24)

ANALYSE

- 4 Opeens is kernenergie weer een optie
(Peter van Rietschoten)
- 34 David Ray Griffin: 'Elite VS excessief gewelddadig'
(Stan van Houcke)

INTERVIEW

- 8 Cultuurcriticus Ian Buruma
'Er is geen botsing van waarden'
(Arjan Post)

HERINNERING

- 12 Gerard Reve als vrijdenker
(Bert Boelaars)

RECENSIE

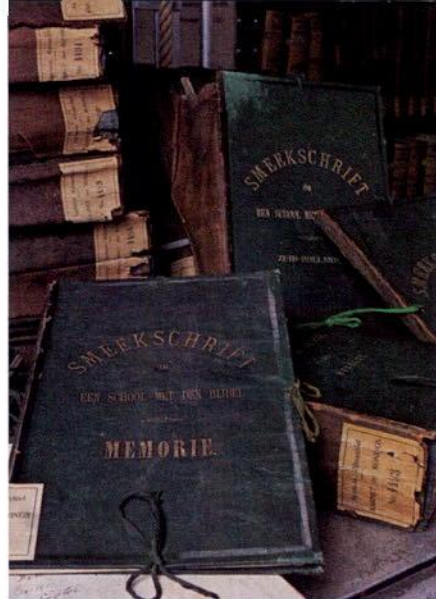
- 18 De schuld van het humanisme?
Dirk Verhofstadt over John Carroll

OPINIE

- 2 Boudewijn Chorus Vrijheid van meningsuiting
- 22 Max Pam Voorgeborchte
- 28 Mohammed Benzakour Trouwen is geen pretje
- 30 August Hans den Boef Donner en de sharia

RUBRIEKEN

2	Cartoon	44	Zoom
40	De DoorDenker	45	Agenda
42	Vers van de pers		

Nr. 5 | 2006

Kernenergie is opeens weer een optie

TEKST **PETER VAN RIETSCHOTEN**
FOTO'S **REUTERS/WFA**

Nederland kon tot begin 2005 – in lijn met onder andere Duitsland en België – worden gerekend tot de landen die op weg waren naar een ‘stralende’ toekomst zonder kernenergie. De kerncentrale in Dodewaard was immers in 1997 (onder grote maatschappelijke druk en bij gebrek aan voldoende politieke steun) gesloten, Borssele zou eerst in 2004 en later in 2013 dichtgaan en de kernreactor Petten leek in 2004 qua veiligheid en exploitatie de eindjes maar moeizaam aan elkaar te kunnen knopen. Sluiting was niet meer onbespreekbaar.

In februari 2005 echter liet minister Bot weten dat tot de prioriteiten op de Europese agenda ook behoorden de zorg rond de klimaatverandering, de bedreiging van de energievoorzienings-

zekerheid en de noodzaak om alternatieve duurzame vormen van energie in een hoger tempo te ontwikkelen. Hij gaf daarbij aan dat het onderzoek naar het verkleinen van de nadelen van kernenergie moest worden voortgezet. Een maand later liet staatssecretaris Van Geel (milieu) weten dat een nieuwe kerncentrale geen kabinetsoptie meer was, maar wel dat de gelden die nodig zouden zijn om Borssele in 2013 te sluiten (enkele honderden miljoenen euro's) beter konden worden besteed aan de ontwikkeling van duurzame energie, zonder uitsluiting van kernenergie. Borssele zou daarbij, vastgelegd in een Convenant met daarin een investerings- en vernieuwingscenario voor de eigenaren, open kunnen blijven tot 2033.

KENTERENDE COMMUNIS OPINIO

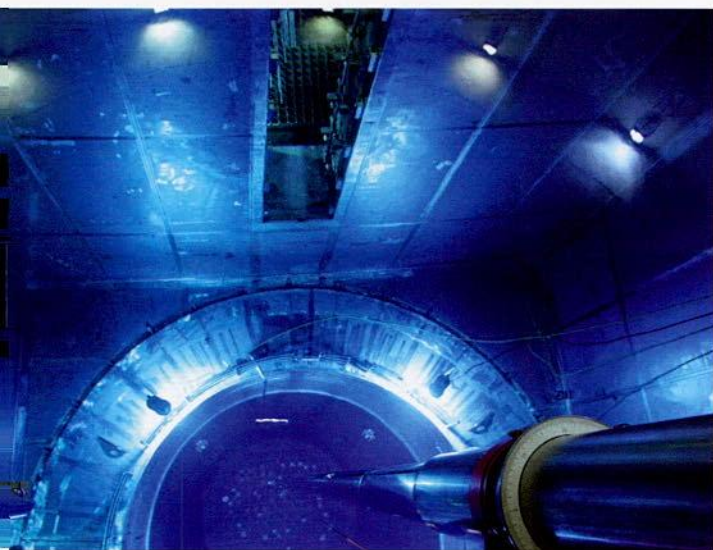
Nadat de Tweede Kamer in begin 2006 het Convenant aannam, kwam het kabinet in september alsnog met een (voorwaardelijk) plan voor een tweede kerncentrale die in 2016 operationeel zou kunnen zijn. En vorige maand liet NRG (de exploitant van de kernreactor in Petten) weten ‘het drukker te hebben dan ooit.’ Waarbij de hoop is uitgesproken in 2015 met de bouw van een nieuwe reactor te kunnen beginnen. De

eind jaren negentig schijnbaar definitief afgeserveerde discussie over kernenergie stond weer op de agenda.

Volgens meningenpeiler Maurice de Hond zou 56 procent van de bevolking geen moeite hebben met het openhouden van Borssele tot 2034. Overigens is dit percentage in de afgelopen 12 maanden met 10 punten gedaald. En op 26 april van dit jaar (de twintigste verjaardag van de kernramp bij Tsjernobyl) is aan de EU de Europese Petitie *Stop Kernenergie* aangeboden, ondertekend door een miljoen burgers. Waar weer tegenover staat dat kernenergie voor de Tweede-Kamerverkiezingen van 22 november nauwelijks een item lijkt te zijn. VVD en CDA zijn voor, evenals de voormalige D66-bewindslieden, de fracties van die partij en van PvdA, SP en GroenLinks zijn tegen. Spraakmakende massademonstraties zijn er niet, een ludieke actie van *Greenpeace* op het recente CDA-verkiezingscongres leverde van minister Remkes een reactie op alsof het ging om een politieke aanslag. Het kabinet lijkt actief toe te werken naar eerherstel voor kernenergie en de ontwikkeling en het gebruik van duurzame energie met het etiket ‘te weinig en te laat’ naar de tweede rang te verbannen.

NIEUWE ARGUMENTEN

Nieuwe argumenten die door de voorstanders van kernenergie worden gehanteerd zijn de ‘razendsnelle’ opwarming van de aarde ten gevolge van de CO₂-

De discussie over kernenergie is heropend. Volgens de een is Nederland daarmee 'terug bij af', volgens de ander zijn er voldoende nieuwe feiten en gezichtspunten om de discussie voort te zetten – al dan niet met de vooropgezette bedoeling Nederland alsnog in het gareel van de kernenergie te krijgen.

Actie van Greenpeace op het Hoogradioactief Afval Behandeling en Opslag Gebouw op het industrieterrein Vlissingen-Oost. Het afval afkomstig uit de kerncentrales van Dordrecht en Borssele en de onderzoeksreactoren in Petten en Delft, blijft daar voor ten minste honderd jaar opgeslagen

uitstoot, de toegenomen geopolitieke onrust in met name het Midden-Oosten en in voormalige en olierijke Sovjet-republieken, nieuwe verbruikscijfers over fossiele energiebronnen (olie, steenkool, aardgas) die wijzen op snellere uitputting, verbeterde veiligheid in kerncentrales, grotere uraniumvoorraden en een sterke verbetering van de exploitatiecijfers van (toekomstige) kerncentrales. En meer concrete (al dan niet populistische) argumenten zijn er ook. Kernenergie levert veel meer rendement (megawatt). Kernenergie heeft geen broeikas effect. Vijftig jaar kernreactoren bij de marine van de VS en nooit een ongeluk. Tsjernobyl was te wijten aan slecht onderhoud, veronachtzaamde veiligheid en een uit hand gelopen experiment. In zeewater zit ook uranium en dus (-) zal er wat kernenergie betreft nooit een grondstofprobleem zijn. De zogenaamde alternatieve energie (geothermie, getijden, biomassa en waterstof) alsmede energiebesparing door de consument leveren (voorlopig nog) veel

te weinig op om toegenomen verbruik en een groei van de wereldbevolking van nu zes miljard naar negen miljard in 2050 met een toereikend energieaanbod het hoofd te kunnen bieden.

ONAFHANKELIJKE DESKUNDIGEN

En dan zijn er nog de onafhankelijke deskundigen. Zoals de Britse chemicus/medicus James Lovelock die ondermeer in *de Humanist* 4/2006 verkondigt dat er voor de mondiale energievoorziening 'geen andere optie is dan kernenergie'. Omdat er simpelweg geen tijd meer is

van duurzame energie.' Waarbij voormalig Groenen-aanhanger Lovelock overigens niet op schoot gaat zitten van grootverbruikers en energiemaatschappijen, want hij is een uitgesproken voorstander van een duurzame verminderingsstrategie, en niet van expansie. 'De rationalistische materiële voortgangsgedachte is onder druk komen te staan.' Daar zouden én humanisten én christenen nog maar eens goed over na moeten denken. 'De opvatting dat de aarde er voor de mens is om te gebruiken is niet meer houdbaar.' En in eigen land is daar bijvoorbeeld

'IN NEDERLAND IS 80% CO₂-REDUCTIE IN 2050 MOGELIJK ZONDER KERNENERGIE EN CO₂-OPSLAG'

om het zelfregulerende vermogen van de aarde (de gaia) zijn werk te laten doen. De opwarming van de aarde is onstuitbaar, 'we moeten ons geld niet verkwisten aan visionaire systemen

oud-D66-partijleider Jan Terlouw, kernfysicus en voorzitter bestuur E.C.N. Petten. Hij is 'zeer tevreden' dat het kernenergiedebat is heropend. 'De gevaren van klimaatverandering zijn veel

groter dan die van kerncentrales.' Volgens hem is het 'onverantwoord om een veilige kerncentrale te sluiten.'

Ook op de TU Delft is men zeer content met de hernieuwde discussie over kernenergie. Omdat er nu veel veiliger centrales kunnen worden gebouwd, omdat het afvalprobleem alweer veel kleiner

ook niet. Kerncentrales, zo lijkt de algemene mening te zijn, hebben voor de vrije energiemarkt een te laag rendement en brengen te veel risico's mee.

Inmiddels zijn ook weer tal van inhoudelijke tegenargumenten in stelling gebracht. Niet alleen 'oude' (maar nog

'MET KOLEN DOOR KERNENERGIE VERVANGEN ZIJN WE IN VIJFTIG JAAR DOOR AL HET URANIUM HEEN'

is dan tien, twintig jaar geleden, omdat überhaupt het nucleaire kennisniveau in alle breedte is gestegen en omdat Nederland qua dekking door kernenergie achterloopt. Wereldwijd wordt 17 procent van de elektriciteit gehaald uit kernenergie, in Frankrijk 76 procent en in Nederland 4 procent. Als het aan de 'technen' ligt, wordt er morgen gestart met de bouw van nieuwe centrales. Standpunten voor kernenergie zijn tevens te vinden op de sites van Ecologen voor Kernenergie (EVK), Stichting Kernvisie en op het neutrale Kernenergie.nl

TEGENSTANDERS VERBIJSTERD

Tegenstanders van kernenergie waren (en zijn) door de koersverandering van het kabinet-Balkenende verbijsterd. Van de erfenis van het kabinet-Kok (Borssele in 2004 dicht) naar 'een tweede kerncentrale erbij en Borssele open tot 2034' is dan ook meer dan een marginale beleidswijziging. En alleen al vanwege de ontwikkeling van kernenergie uitgedrukt in cijfers krijgt Balkenende c.s. van de politiek ter linker zijde en van organisaties als *Greenpeace*, *Wiki*, *LAKA*, *Natuur en Milieu* en het *Landelijk Platform tegen Kernenergie* de wind van voren. Immers: in 1989 waren er in Europa 172 kerncentrales in bedrijf. Nu zijn dat er 147. Er wordt sinds kort weer gewerkt aan één nieuwe centrale, in Finland. In een aantal andere landen (UK, Frankrijk) wordt kernenergie voorzichtig aangekaart, maar meer

steeds zeer actuele!), ook nieuwe. Onder de eerstgenoemde vallen bijvoorbeeld: er zijn geen 100 procent veilige centrales; elke dosis straling (hoe gering ook) is ongezond; de effecten van kernstraling zijn nooit te beperken tot 'hier' en 'nu'. Dat kerncentrales veiliger zouden zijn en dat de afvalproblematiek beter (-) dan voorheen is op te lossen, wordt door de tegenstanders van tafel geveegd. Nergens zijn die verbeteringen toegepast en ook een 'veel veiliger centrale' blijft – voor als het misgaat – een potentiële ramp. Net zoals in de aarde weggestopte nucleair afval, hoe diep ook en hoe stabiel ook de ondergrondse lagen.

Dr Rianne Teule, stralingsdeskundige van *Greenpeace*, noemt nieuwe, hedendaagse, argumenten: 'Terrorisme en uranium. Na 9/11 wordt er meer rekening gehouden met de mogelijkheid dat een vliegtuig zich in een kerncentrale zal boren. In tegenstelling tot wat de

de bouw van een nieuw terroristisch doel. Dan uranium: de discussie over beperkte uraniumvoorraden is ook pas van de laatste jaren. De nucleaire industrie zegt voor honderden of zelfs duizenden jaren voldoende uranium te hebben, maar daarbij worden dan wel onbewezen voorraden zeer arme ertsen meegerekend én wordt ervan uitgegaan dat de nog te ontwikkelen zogenaamde snelle kernreactoren er beslist zullen komen. Volgens mij luchtflitsen.' Een ander nieuw aspect in de discussie is de opkomst van nieuwe kernenergiestaten, zoals Iran, India, Pakistan en Noord-Korea. Het argument is dat de ontwikkeling van kernenergie de deur naar militair en crimineel gebruik van nucleaire energie wijd open zet. Bovendien wordt gevreesd dat de haast die genoemde landen hebben om nucleaire mogendheid te worden wellicht ten koste gaat van de veiligheid en het onderhoud. En wat het crashen van een centrale met zich mee kan brengen, is in de wijde omgeving van Tsjernobyl nog steeds goed zichtbaar.

ENERGIE-EFFICIENCY

Breed maatschappelijk of politiek en academisch: de discussie over kernenergie is niet meer te stoppen. Dat het geen klaterend item is voor de verkiezingen van 22 november is wellicht een indicatie dat het vooral weer civiele initiatieven zullen (moeten) zijn die antwoord gaan geven op de vraag 'met of zonder?' Zoals bijvoorbeeld de alarme-

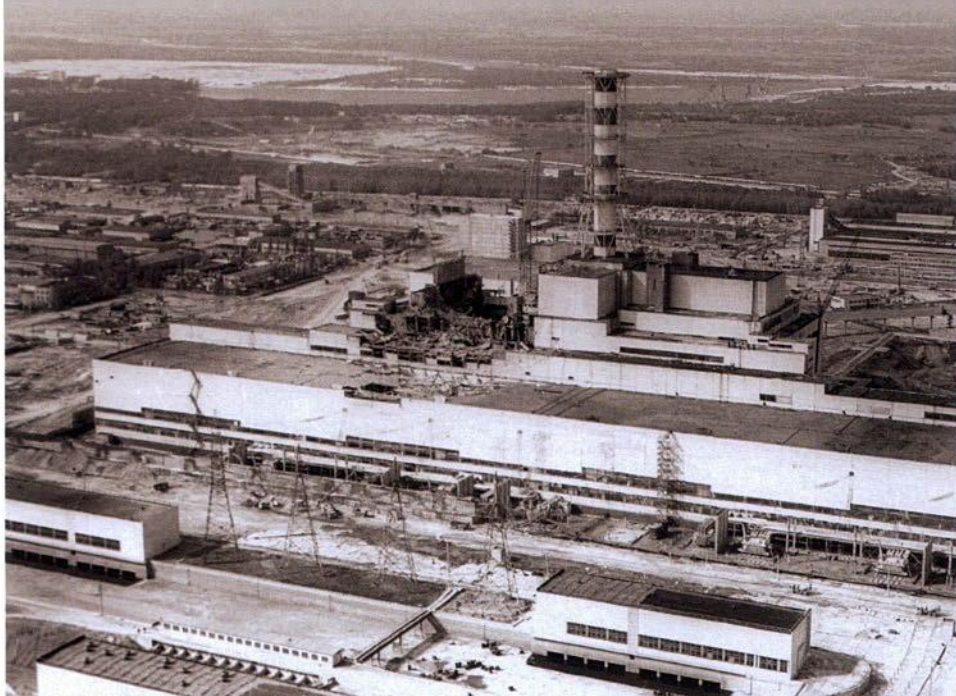
'VAKER MET DE FIETS, ZUINIGE LAMPEN GEBRUIKEN – HET ZIJN DE KLEINE DINGEN DIE HET DOEN'

nucleaire industrie zegt, zijn de meeste kerncentrales daar niet tegen bestand. Ook nucleaire opslagplaatsen en transporten moeten meer dan voorheen worden beschouwd als potentiële doelwitten voor aanslagen. Instemmen met de bouw van een nieuwe kerncentrale komt in feite neer op akkoord gaan met

rende boodschap van voormalig vice-president van de VS Al Gore, die in de indringende film *An Inconvenient Truth* (Een ongemakkelijke waarheid) waarschuwt voor desastreuze gevolgen van de klimatologische opwarming binnen tien jaar. Zijn oplossing is niet kernenergie ('Met kolen door kernenergie

vervangen zijn we in vijftig jaar door al het uranium heen, en grote aantallen kerncentrales die daarvoor nodig zijn vormen een onhandelbaar terroristisch risico.'), maar zelfbeperking door elk individu. Vaker met de fiets, zuinige lampen gebruiken – het zijn ook de kleine dingen die het doen. Hoopgevend is tevens het bericht dat Amsterdam en enkele andere Europese steden hun project met waterstofbussen gaan verlengen. De steden willen samen meer van deze milieuvriendelijke autobussen kopen. De bussen stoten geen CO₂ uit. Het Amsterdamse vervoerbedrijf GVB heeft nu drie bussen op waterstof rijden in Amsterdam-Noord. Het project zou tot het eind van het jaar lopen, maar is met twaalf maanden verlengd. Amsterdam werkt samen met Barcelona, Berlijn, Hamburg en Londen. De Canadese provincie British Columbia doet ook mee. Onlangs toonde ook Rotterdam interesse: mogelijk gaan daar binnenkort twintig waterstofbussen rijden.

Bemoedigend zijn ook de energiescenario's voor Europa en voor Nederland van *Greenpeace*. Die laten zien dat 80 procent CO₂-reductie in 2050 mogelijk is zonder kernenergie en CO₂-opslag. Dit kan door nu groot in te zetten op energie-efficiency en schone energie. In lijn met Al Gore en vele andere deskundigen en organisaties stelt ook *Greenpeace*: met meer efficiency van zowel de grote als de kleine energieverbruikers is enorm veel te winnen.

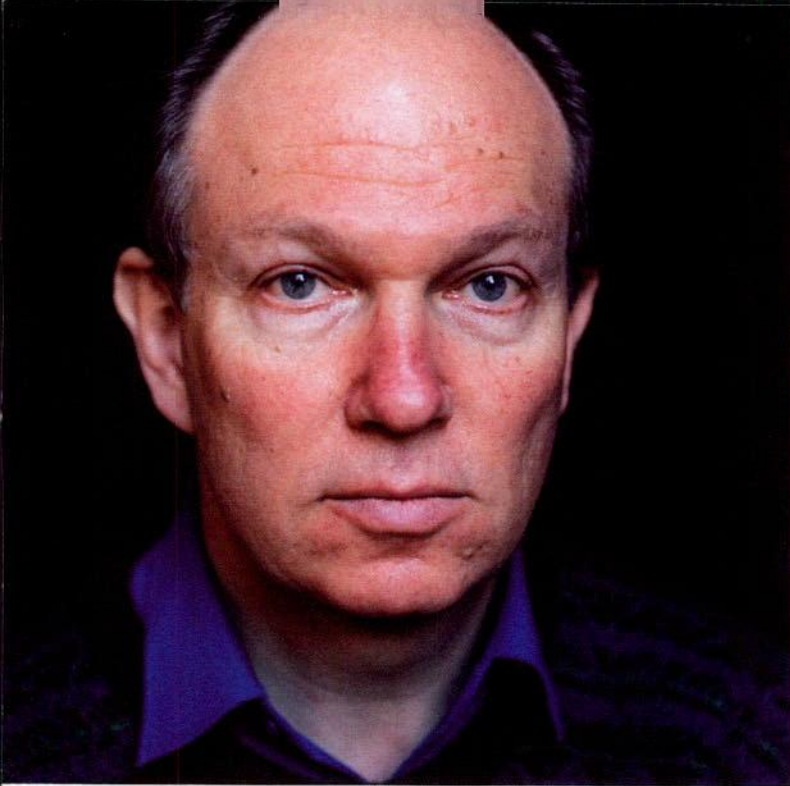

Foto's van boven naar beneden:

De centrale in Tsjernobyl na de ramp in reactor 4 op 26 april 1986.

Demonstratie in 1999 bij de uraniumverrijkingsfabriek van Urenco in Almelo.

Roemenië bouwt momenteel aan zijn tweede kernreactor in Cernavoda, 180 km ten oosten van Boekarest.

IAN BURUMA

'Er is geer

Tekst Arjan Post

Foto's Hollandse Hoogte (portret), Reuters/WFA

Het integratiedebat zou volgens Ian Buruma over rechten en vrijheden moeten gaan. Niet over 'vage concepten van het vreemde'. Zelfs jonge radicalen zijn 'Hollander' dan het lijkt. Over de misverstane Verlichting, Frits Bolkestein, en de rol van religie bij integratie.

In de zomer van 2005 keert schrijver-journalist Ian Buruma (Den Haag, 1951) weer even terug naar het land dat hij midden jaren zeventig verruilde voor de wijde wereld: Tokio, Hongkong, Londen en sinds vorig jaar New York, waar hij tevens hoogleraar democratie, mensenrechten en journalistiek aan het *Bard College* is. Het land waar hij opgroeide is dan nog niet bekomen van de moord op Theo van Gogh, winter 2004. Het gidsland is in crisis. Dat vindt niet alleen de verbaasde buitenwereld, dat vinden ook die stoutmoedige druktemakers zelf. Zoiets roept om een burumesk essay in *The New Yorker*: hoe de kinderen van Spinoza dan toch aan de grote wereld werden blootgesteld.

Meteen na verschijning van de Nederlandse vertaling roeren geïnterviewden zich echter over de 'methode-Buruma' waaraan ze zijn blootgesteld. Enkele details blijken niet te kloppen en sommigen beweren dat hun ongeautoriseerde relaas onjuist is weergegeven. Frits Bolkestein boos, Afshin Ellian briesend. Buruma heeft intussen laten weten bij een volgende druk de details te corrigeren, maar blijft erbij dat bijvoorbeeld Bolkestein zijn 'populistische' uitspraken heeft gedaan. Markant is wel dat de commotie de ideologische scheidslijnen lijkt te volgen. Een geïnterviewde als Geert Mak heeft Buruma én boek nog altijd hoog zitten.

LOEPZUIVERE CULTUURKRITIEK

Waar gaat dat boek van Buruma eigenlijk over? *Dood van een gezonde roker* cirkelt rond de vraag hoe de autochtone meerderheid omgaat met haar allochtone minderheid. Behalve een reportage is het een loepzuivere cultuurkritiek

door een ingewijde en buitenstaander tegelijk. Met dat dubbelperspectief bevraagt en beoordeelt Buruma opinieleiders en stemmingmakers, de 'vrienden van Theo', de moeder van Theo, een gevangenisimam, moslimvrouwen, Mak en Pam, Scheffer en Bolkestein, Ellian en Hirsi Ali. Hij biedt psychogrammen van de 'rooms-katholieke fantast' Fortuyn, de 'puritein' Van der Graaf, de 'radicale' Van Gogh, de 'trieste' Bouyeri (Mohammed B.). Tussendoor banjert hij over de Wallen (waar het 'gemakkelijker is een vibrator te kopen dan een krant'), trekt door Amsterdam-West, raapt elke snipper nieuws op, ademt een mengsel van angst en revolutie in. En komt dan tot de ongewone conclusie dat al dat onbehagen sporen draagt van collectieve karaktertrekken die al sinds de Republiek aanwezig zijn. Zoveel is er dus ook weer niet veranderd. Zowel in de nationale 'paniek' als in de wrok en woede die tot twee 'principiële' moorden leidden, ontwaart hij – onmiskenbare nazaat van Huizinga – een geestesmerk.

Ian Buruma (flegmatiek, zachte stem): "Nederlanders denken dat ze hun identiteit verloren hebben. Dat is onzin. Ik zie juist veel conformisme met bijbehorende gedragscodes. Je ziet ook steeds dezelfde reflexen terugkeren. Verontwaardiging die snel omslaat in verongelijkheid. Woede als teken van rechtschapenheid. Overal de oorlog bij halen. Het is zelfgenoegzaamheid, voortgekomen uit het bijzondere gegeven dat Nederland gedurende drie eeuwen geen oorlog heeft gekend. Daaruit is een tevreden burgerlijke natie gegroeid. Maar als die opeens op tegenslag stuit, dan breekt er paniek uit."

VER DE GEKAAPTE VERLICHTING

Botsing van waarden'

MORELE SCHERPSTLIJERS

Dat verongelijkte moralisme, die 'gecultiveerde lompheid' zag Buruma niet alleen bij Fortuyn en Van Gogh, maar vooral ook bij hun moordenaars. Zowel Volkert van der Graaf (de moordenaar van Fortuyn) als Mohammed Bouyeri (de moordenaar van Theo van Gogh) waren 'morele scherpstlijpers', gedreven door onbeheerste woede en zelfgenoegzaamheid. Ook Bouyeri is veel 'Hollands' dan het lijkt, concludeert Buruma na bestudering van diens brisante geschriften. "Hij is hier naar school gegaan, is hier opgegroeid. Ook al had hij een ander revolutionair ideaal, in zijn missie herken je een puriteinse gelijkhebbigheid." Als jeugdwerker en maatschappelijk geïnteresseerde vergrootte hij zijn werktein van zijn directe omgeving tot de hele wereld. "Dat is een nogal Hollandse vorm van groothedswaan, een extreme 'protestantse' missie zoals ook Volkert van der Graaf die had."

'DE VERLICHTING IS HET VAANDEL VAN
EEN NIEUWE CONSERVATIEVE ORDE
GEWORDEN'

Het zijn ook dergelijke reflexen die volgens hem tot morele paniek leiden bij de bevolking. Buruma: "Je ziet het aan de groeiende ontvankelijkheid voor het idee om het Nederlandschap weer een gezicht te geven. Al die dingen dus uit het nostalgisch programma van Fortuyn: een nationale gemeenschap, een ouderwetse harmonie. Dat is allemaal geboren uit angst, uit de wanhopige behoefte aan antwoorden." Akkoord, maar welke antwoorden zijn dan volgens hem de juiste? Stellig: "Rechten en vrijheden. Daar zou de nadruk op moeten liggen. Daar heeft iederéén iets aan. De meerderheid leert zo haar minderheid te beschermen, en de minderheid leert omgaan met kritiek."

Maar tot zijn spijt wordt het integratiedebat gedomineerd door etniciteit, cultuur en "wazige concepten van het vreemde". Neem nu radicale jongeren. Behalve dat ze zoals elke

adolescent gevoelig zijn voor buitenparlementaire omwenteling, keren juist zij zich af van de cultuur en tradities van hun ouders. Ze spreken niet eens de taal meer. Hun strijd past dus niet in het statische model van een *clash of civilizations*, integendeel.

"Ze hebben een individualistische benadering van religie. Ze hebben het zelf uitgedokterd op internet. Het zijn neo-fundamentalisten. Ze willen zich niet onderwerpen aan hun vaders of stamverband, ze willen ontwerpen en omverwerpen. Die aanspraken zijn net zo universeel als die van het seculiere radicalisme. Het overstijgt de grenzen van beschavingen." Bovendien is de strijd tegen de gevestigde orde, tegen de democratie, tegen de vrijzinnigheid niet uniek voor jihadisten. "In die strijd zijn allerlei elementen te herkennen van Europees anti-liberalisme, reactionaire ideeën uit de jaren dertig, Duitse romantiek en Nederlands moralisme." Dat thema werkte hij eerder uit in *Occidentalisme. Het westen in de ogen van zijn vijanden* (met Avishai Margalit).

GEEN BOTSING VAN WAARDEN

Zou er dan ook geen botsing van waarden zijn? "Er zijn tal van spanningen en tegenstrijdigheden, maar een botsing van waarden – nee. Dat veronderstelt veel te veel eenheid." In de eerste plaats bij de allochtone minderheid, waarvan het Buruma juist is opgevallen hoe groot 'de verscheidenheid aan stromingen, scholen en individuen' is. Bovendien zijn er nogal wat elementen in het Verlichtingsdenken die niet strijdig zijn met de islam. "Sterker nog, juist immigranten hebben baat bij Verlichtingswaarden. Bij de bescherming die ze van de rechtsstaat genieten."

In de tweede plaats veronderstelt het denken in botsingen ook te veel eenheid bij autochtonen zelf. De Verlichting, schrijft Buruma, is de vrucht van beeldenstormers en taboedoorbrekers; van radicalen, antiklerikalen, markies De Sade en Diderot. Het is maar moeilijk te rijmen met nette conservatieven als Frits Bolkestein. Dan eerder met Ayaan Hirsi Ali of Afshin Ellian, zegt Buruma, ook al heeft hij weinig op met hun ideeën. De 'bewondering' die hij voor Hirsi Ali heeft, berust meer op haar moed dan op haar programma.

Als Buruma op bezoek gaat bij Ellian thuis, vindt die zich op over het 'onvermogen' van niet-westerse immigran-

ten om de wetten die hun vrijheid garanderen te begrijpen en te accepteren. En meer nog over de 'nihilistische zelfhaat' van Europeanen, die niet meer weten wat ze bezitten. Vindt Buruma dan niet dat Europa de Verlichting meer zou moeten koesteren? Licht geprikkelde blik: "Wat we niet moeten hebben, is sentimenteel vlagvertoon. Ik ben een groot voorstander van de Verlichting, maar het is onzin dat we die te weinig zouden uitdragen. Ik vind ook niet dat Nederland 'te slap' is. Andere landen, zoals Duitsland of Frankrijk, zijn misschien meer patriottisch, maar ze staan voor precies dezelfde problemen. Vaandelzwaaijerij, of allerlei lesjes er bij scholieren in lepelen, dat lost nooit iets op. In 1939 was er groot historisch besef, onze vlaggen wapperden trots; maar het hielp niets."

BOLKESTEIN DEMAGOGISCH

De Verlichting is het vaandel van een nieuwe conservatieve orde geworden, stelt Buruma. Toen het grote welbehagen van een tolerant gidsland ineens zeege, sloeg het zelfvoldane gevoel om in wrok en neo-conservatieve romantiek. Alles wat 'vreemd' is wordt steeds meer als vijandelijk gezien. En dat is nou weer zo weinig verlicht. "Eén van de belangrijke kenmerken van de Verlichting is een grote belangstelling voor niet-westerse beschavingen en het universele daarin te zoeken. Mensen als Bolkestein suggereren dat niet-westerse allochtonen per definitie buiten de Verlichting vallen, tót ze net zo gaan praten als wij. Als Bolkestein dus. Dat vind ik demagogisch."

Waar we voor moeten oppassen, zegt hij, is een zichzelf waarmakende voorspelling. "Door nieuwkomers structureel buiten te sluiten, en hen voortdurend aan te spreken op hun vreemdheid, bereiken we precies wat we niet willen. Al dat gehamer op 'onze' symbolen leidt de aandacht af van de werkelijke problemen." Die problemen zijn volgens Buruma niet a priori de cultuur, de tribale tradities of de religie van allochtonen – al haast hij zich te zeggen dat de islam ook niet helemaal weggeredeneerd moet worden. "Niet alles is een

kwestie van het internationale bedrijfsleven," grapt hij.

Hoe moeten we dan tegen integratieconflicten aankijken? Impliciet verwijst Buruma naar machtsverhoudingen of, zoals hij het liever noemt, het verschil in sociale klassen. Nederlanders, monkelt hij, willen die niet zien; maar zulke verschillen bestaan nog altijd. Vandaar ook dat Hirsi Ali zo weinig gehoor vond bij jonge moslima's: volgens Buruma was ze het klassenverschil vergeten. "Hirsi Ali is van min of meer aristocratische afkomst en hoog opgeleid. Maar die jonge vrouwen, met wie ze nogal arrogant in gesprek wilde

'HET IS EEN HEILLOZE WEG OM RELIGIE PER SE ALS OBSTAKEL TE BLIJVEN ZIEN'

gaan, komen uit gezinnen van ongeschoolde ouders uit afgelegen dorpen. Een enorm verschil in habitus."

En vooral ook de politieke malaise in landen van herkomst dringt zich telkens weer op. "We zullen moeten erkennen dat alle spanningen en conflicten rond integratie zich steeds op twee niveaus tegelijk afspelen. In de 'ontvangende' samenleving, waar minderheden in een kwetsbaar isolement zitten. En in het Midden-Oosten, waar staten uiteen vallen en dictaturen mensen onderdrukken. Mensen, die vervolgens hun toevlucht tot radicale stromingen nemen. Binnenlands kunnen we wat doen, en moeten we wat doen. Maar behalve diplomatie zijn de mogelijkheden in het buitenland zeer beperkt. Daar kunnen we het alleen erger maken, zoals de Amerikanen in Irak."

VOLWAARDIGE BURGERS

Wat moet er binnenlands dan gebeuren? Extremisme en geweld moet je bestrijden, zegt hij. Punt uit. "Maar het grote probleem van de minderheden in Europa is dat ze nog niet worden aangezien als volwaardige burgers, met dezelfde

rechten als alle anderen. Ze voelen nog niet dat ze een onderdeel zijn van deze samenleving. En dat ze er groot belang bij hebben die in stand te houden.”

Dat klinkt net zo Cohen-achtig als hij het bedoelt. Diens voorstel om de integratie via religie te laten lopen, geeft hij het voordeel van de twijfel. Buruma: “Ja, ik denk dat we alle middelen moeten aangrijpen. Religie is niet voor alle immigranten belangrijk, dat mogen we ook niet vergeten. Maar

‘RECHTEN EN VRIJHEDEN. DAAR ZOU DE NADRUk OP MOETEN LIGGEN.’

waarom zou je mensen niet via de moskee kunnen bereiken? Als praten met imams helpt, als zij radicale jongeren op het rechte pad kunnen houden, dan zie ik geen enkel bezwaar. Is dat nu zo’n raar idee, in een land waar tot voor kort de zuilen recht overeind stonden?”

Hij wijst erop dat het integratiedebat zo’n felle toon heeft gekregen mede doordat de autochtone meerderheid

weliswaar ontkerkelijk is, maar allerm minst a-religieus. Dat bepaalde volgens hem ook ‘het venijn’ van Fortuyn: moeizaam ontworsteld aan dogma’s en gezang, en dan opeens geconfronteerd met nieuwkomers die weer één boek hebben. ‘Dat veel Europeanen, onder wie Fortuyn,’ schrijft Buruma, ‘minder vrij waren van religieuze hunkering dan ze zelf misschien dachten, maakte de confrontatie met de islam nog pijnlijker.’

Buruma: “We moeten af van het idee dat integratie alleen maar aanpassing betekent. Het probleem met Mohammed Bouyeri was ook niet dat hij zich niet had aangepast aan de Nederlandse cultuur; het probleem was dat hij zich aansloot bij een beweging die dat allemaal kapot wil maken. Jongemannen van achttien zijn per definitie gevoelig voor dat soort bewegingen, ook seculiere jongemannen. Het is een heilloze weg om religie per se als obstakel te blijven zien. Een gezamenlijke toekomst is alleen mogelijk met erkenning van verschillen. De enige grens is die van geweld, dat is simpelweg ontoelaatbaar.”

Ian Buruma, *Dood van een gezonde roker, Atlas, Amsterdam*
224 blz. Prijs € 17,50

Als nalaten u een zorg is

Na een overlijden moet er in korte tijd veel geregeld worden. Dat gaat gemakkelijker als u zelf al maatregelen heeft genomen. Veel mensen vinden het moeilijk of onaangenaam om daar over na te denken. Toch is het belangrijk dat op tijd te doen, want het geeft veel rust als deze zaken van tevoren goed geregeld zijn.

U kunt de Stichting Steunfonds Humanisme benoemen als executeur-testamentair. Het Steunfonds heeft deskundige mensen in dienst die uw laatste wens kunnen uitvoeren. Een jarenlange ervaring met deze vorm van dienstverlening staat borg voor zorgvuldigheid en integriteit.

Het Steunfonds Humanisme is opgericht door het Humanistisch Verbond. Het Humanistisch Verbond zet zich in voor een humane, tolerante samenleving. Vraag gerust meer informatie, telefonisch via nummer **020 521 90 36** of met behulp van de bon. U kunt ook kijken op: www.humanistischverbond.nl/steunfonds.

Stuur de bon in een envelop zonder postzegel naar:
Steunfonds Humanisme,
Antwoordnummer 10938,
1000 RA Amsterdam

JA ik wil meer informatie over een executeur-testamentair van het Steunfonds Humanisme

naam m/v

adres

pc/woonplaats

telefoon H

'Door Gerard Reve zijn we meer 'van onszelf' geworden'

Over Gerard Reve wordt veel geschreven, en dat zal nog wel even zo blijven. In seculiere kringen is altijd een beetje meewarig gekeken naar zijn religieuze fascinatie. Misschien juist omdat Reve ten diepste eerder een vrijdenker was, zoals Paul Cliteur in *de Humanist* betoogde. Bert Boelaars, die jaren werkzaam is geweest voor *de Humanistische Omroep*, heeft Reve meegemaakt in de tijd dat hij in Weert woonde. Daarover verscheen in 2002 Boelaars' boek 'Koninklijke Jaren'. Reve's dood in april dit jaar heeft meer herinneringen losgemaakt.

Foto: Jan Carel Warffemius

Vier jaar geleden interviewde ik op de radio Antoine Bodar. Ooit, in de tijd dat hij nog bevriend was met Gerard Reve 'belijdend' homoseksueel. Maar sinds zijn wijding als priester benadrukt Bodar vrijwillig af te zien van de lichamelijke liefde. Tegen weekblad *Story* zei hij: "Ik bid God, dat ik niet in verleiding kom." Uiteraard vroeg ik of dat bidden geholpen had. Na enige omtrekkende bewegingen als dat ook hij een mens van vlees en bloed bleef, kwam het tot de verzuchting: "Tot heden toe sta ik nog."

Het gesprek met Bodar vond plaats in zijn woning, schuin boven 'De Spijker', een bekende homobar met donkere kamer in, jazerker, de Kerkstraat in Amsterdam. Wat zou zijn idool Gerard Reve hiervan genoten hebben. Met zijn bijten-de humor zou Reve de mediageile geestelijke ongenadig op zijn plaats hebben gezet. Want waarom het jezelf zo moeilijk maken? Hoewel... het prachtige appartement had de priester – volgens intimi in ruil voor vleselijke conversatie – toch maar mooi te danken aan wijlen Johan Polak, ooit uitgever van de grote volksschrijver en minnaar van schone jongelingen als Bodar eertijds.

Voorheen woonde Bodar aan de Plantage Kerklaan 43, schuin tegenover de ingang van Artis. In 1971 nam hij daar, op de derde etage, de verdieping over van... zijn geloofs- en gevoelsgenoot Gerard Reve. Waren die twee elkaar destijds ook lichamelijk toegenegen? Na afloop van het interview voor het NPS-programma 'Het Roze Rijk' vertelde Bodar me dat hij indertijd apetrots was geweest, dat hij die woning van Reve had kunnen betrekken. Maar verder, nou nee. Of, zoals de liefdesschrijver het zelf verwoordde: 'Antoine B. houdt van mij, en is ook wel erg lief en mooi en knap en jong en hartelijk, maar maakt toch te veel krities voorbehoud' (in: 'Brieven Aan Bernard S.', brief d.d. 4 mei 1969).

AMOUREUZE ROOMS-KATHOLIEK

Gerard Reve trad in 1966 toe tot de katholieke kerk. Hij had een verhouding met de aanzienlijke jongere Teigetje, maar hield er tevens tal van andere amoureuze betrekkingen op na. Zoals met de aanbiddelijke blonde student Jan S. die hij in 1968 leerde kennen in het Limburgse provinciestadje Weert na een lezing voor het COC. Nog dezelfde nacht deelden de twee gepassioneerd het bed in de pastorie van een kapelaan aldaar. De romance was geen lang leven beschoren, maar kreeg wel een ingrijpend vervolg. Kapelaan Jan Hendrikx werd Reves biechtvader en diens plaatsgenoot Guus van Bladel bood de schrijver enkele jaren onderdak. Begin jaren zeventig ontpopte Van Bladel zich tot Reves belangrijkste steun en toeverlaat in de woelige tijd die hij doormaakte na het op de klippen lopen van de driehoeks-verhouding tussen hem, Teigetje en diens leeftijdgenoot Woelrat. De auteur hervond moed, geborgenheid en rust.

Energiek pakte hij zijn kroontjespen weer op en voltooide in enkele jaren meer werk dan ooit tevoren.

Nadat de markante schrijver in Weert zijn intrek had genomen kreeg ik, als scholier die in datzelfde katholieke stadje woonde, daar lucht van. Omdat ik redacteur was bij het regionale huis-aan-huisblad *Op de Keper* belde ik Reve na mijn eindexamen op voor een interview. Nog geen week later stond ik in zijn woning. Geduldig en vriendelijk legde hij me uit waarom zijn katholicisme zo absurd nog niet was. En dat zijn werk eigenlijk heel ingetogen, puriteins eigenlijk was: "Mijn boeken gaan over het thema Verlossing," zei hij. "In diepste wezen gaan mijn boeken niet over homoseksualiteit, maar voor de oppervlakkige beschouwer natuurlijk wel!" In het boek dat ik over 'de Weerter periode van Gerard Reve' heb gepubliceerd is het curieuze vraaggesprek uit die dagen in extenso na te lezen.

HET SPROOKJE IN WEERT

Hoe ging het verder, ná dat interview? Af en toe belde Reve mij op met een nieuwtje. Of hij bood stukjes aan voor *Op de Keper*, waarvan ik inmiddels hoofdredacteur was en waarin ik het genoemde interview had gepubliceerd. Het was de tijd van 'De Taal Der Liefde' en 'Lieve Jongens', romans die in grote getale de winkel uitvlogen. Nederland was welvarend geworden, een boek kopen was geen luxe meer, en de geesten waren rijp voor het doorprikken van knellende banden.

'DE ERGSTE ZONDE IS DE BEREIDHEID ZICH IN EEN HOEK TE LATEN TRAPPEN.'

Ik mocht af en toe langs komen of ontving brieven, als hij in Frankrijk vertoefde waar hij geregeld heen ging om er te bouwen op zijn pas verworven Geheime Landgoed. De bezoeken aan Reve waren voor mij hoogtepunten. Ik had het gevoel in een spannend jongensboek terecht te zijn gekomen. Ontroerend, meeslepend, maar ook raadselachtig en soms huiveringwekkend. Met de Grote Schrijver in de hoofdrol ging voor mij in die eerste helft van de jaren '70 een wereld open. Achteraf gezien ook de wellicht kleurrijkste periode uit het leven van Reve. Met als hoogtepunt de dagen rond de eerste koninklijke onderscheiding die hem, in Weert, in 1974, werd toegekend. "Net een sprookje," vertrouwde hij me toe. "De mooiste dag van m'n leven." In een brief aan Simon Carmiggelt schreef hij: 'Bijna gehuild, weet je dat?' Niet eerder was Gerard Reve zo productief en succesvol geweest als in zijn Weerter jaren.

Pas later ben ik ook de schaduwzijde van deze periode gaan zien. Want hoewel rijk in *Geest & Letteren*, de smartelijke hunkering naar mannenbehoeftige jongens liep uit op een reeks van kortstondige, verbroken relaties. Of bleef steken in fantasieën. Beeldend kunstenaar Joseph Cals was de eerste in een lange reeks. Aan hem is het brievenboek 'Ik Had Hem Lief' ontleend. Op een gegeven moment kwam ook acteur Willem Nijholt in het vizier. Als laatste verscheen Joop Schaafhuizen op het liefdespodium. Dat was in 1975, aansluitend aan de verbroken verkering met Vincent Steinmetz. Met Schaafhuizen verhuisde de schrijver geleidelijk aan naar Frankrijk. Toen was het afgelopen met de wisselende contacten. "Nee, ik denk echt nooit meer aan een andere liefde," schreef Reve enkele jaren later.

DE HUMANIST IN REVE

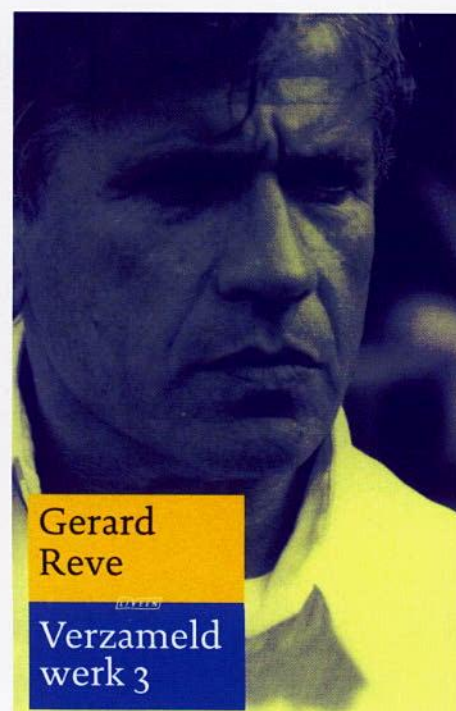
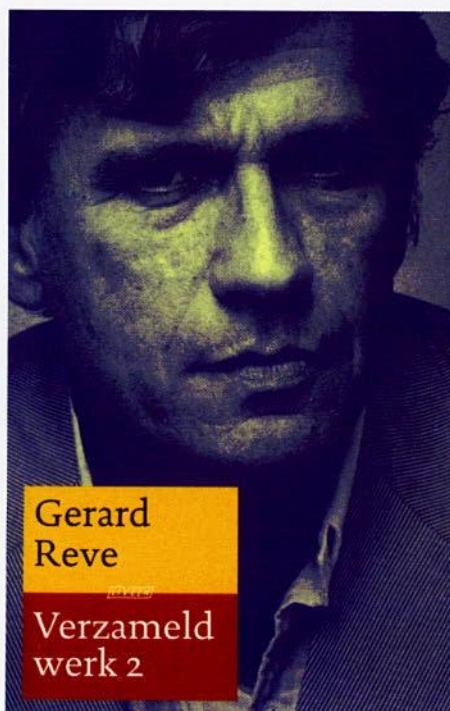
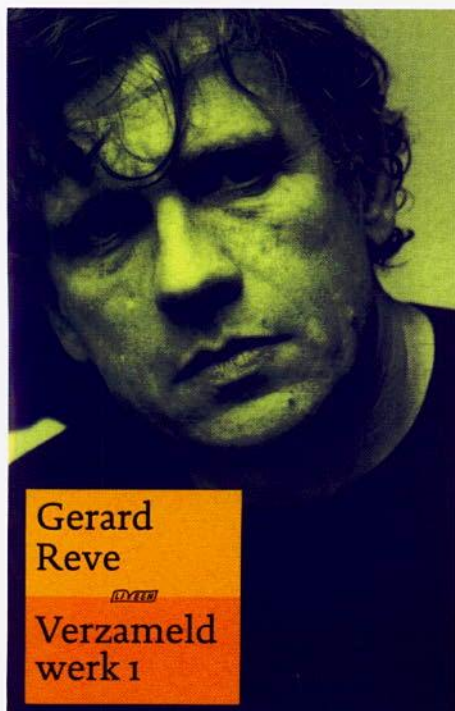
Nadat ook ik uit Limburg was vertrokken, verbaasde ik mij over de vele volgende brievenboeken die in rap tempo verschenen. En hoewel ik zelf de 'roomse heisa' al lang de rug had toegekeerd, sprak de typisch Reviaanse beleving van het katholicisme mij als humanist toch aan. Paul Cliteur heeft eerder in *de Humanist* (mei/juni 2002) daarover een schitterende beschouwing geschreven. 'Reve is toch iets meer vrijdenker en humanist dan hij zelf wil weten,' concludeerde Cliteur. Al verwierp hij het humanistisch rationalisme, Reve keerde zich evenzeer tegen het geïnstitutionaliseerde christendom en bracht bij zijn formele intrede in de rk kerk zelfs naar voren er niet in te geloven 'dat ooit de Waarheid iemands eigendom zou kunnen zijn: alle dogmaas, hoe waar-

devol ook om de problematiek van de menselijke opdracht aanschouwelijk te maken, zijn nooit meer dan de tijdgebonden verwoording van een waarheid, die woordeloos en tijdloos is' (gepubliceerd in: 'Schoon Schip', p. 145).

Op geheel eigen wijze heeft Gerard Reve zelf een unieke zin en vorm gegeven aan zijn levensovertuiging: een originele religieuze mix van onafhankelijkheid, verantwoordelijkheid, mededogen en overgave. Autonomie in de beste humanistische traditie. Z'n rusteloze streven naar orde en gerechtigheid, en zijn romantische relativisering van begrippen als Waarheid, Liefde en Dood kan ik daarom zeer waarderen. Als zelfbeschikking het onderscheidende kenmerk van humanisme is ten opzichte van godsdiensten ('Zelf Denken Samen Leven' luidt de slogan van het *Humanistisch Verbond*, maar sociale betrokkenheid en verantwoordelijkheid zijn óók kenmerken van de meeste godsdiensten), dan is Gerard Reve inderdaad een humanist. Weliswaar meldde hij zich aan bij de rk kerk, maar hij is altijd katholiek geweest op zijn eigen voorwaarden! In 'Op Weg Naar Het Einde' heeft Reve het in dit verband over 'mijn eigen bescheiden theologie' waarin hij de opvatting huldigde dat God 'mij geschapen [heeft] zoals ik ben (-) het zit in mijn bloed (-)' (uit: 'Brief In Een Fles Gevonden').

Hij was dus geen agnostisch of atheïstisch humanist, eerder een mystiek humanist die de wereld beschouwde als het decor van een theater waarin mensen de toneelspelers zijn zonder vooraf gegeven tekst. Ze kunnen zelf invulling geven aan de rol die zij spelen.

Bij zijn verdediging in het zogeheten 'Ezelproces', waar hij van godslastering werd beschuldigd, kwam Reve zelfs expli-

ciet voor humanisten op, getuige de volgende passage uit zijn indrukwekkende pleidooien: “Wat is Godsdienstvrijheid? In de eerste plaats: het recht om er een godsdienst op na te houden, en die openlijk en ongehinderd te belijden; ten tweede: het recht er géén godsdienst op na te houden, een recht waarvan in ons land nog wel het een en ander mankeert – ik noem alleen maar de nog maar zeer ten dele geëindigde achterstelling van bijvoorbeeld humanisten bij de subsidiëring van de zielszorg, en ander sociale arbeid – en, ten derde: het recht om het geloof in het algemeen, of enige godsdienstige idee in het bijzonder, welke dan ook, te bestrijden en te bespotten.” (‘Vier pleidooien’, p. 24) Anno 2006 nog immer actuele woorden!

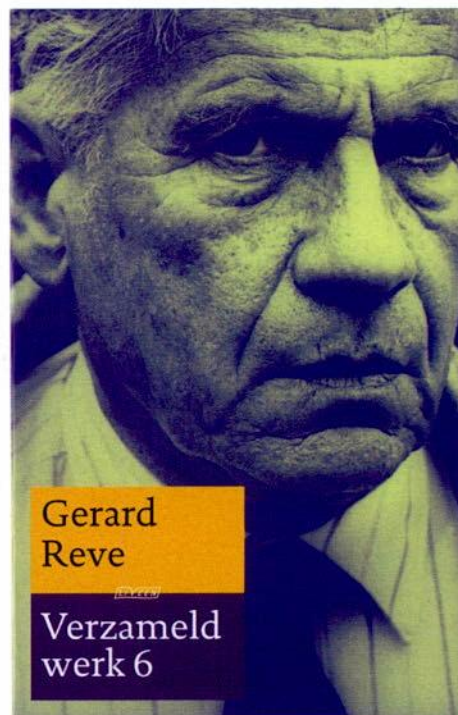
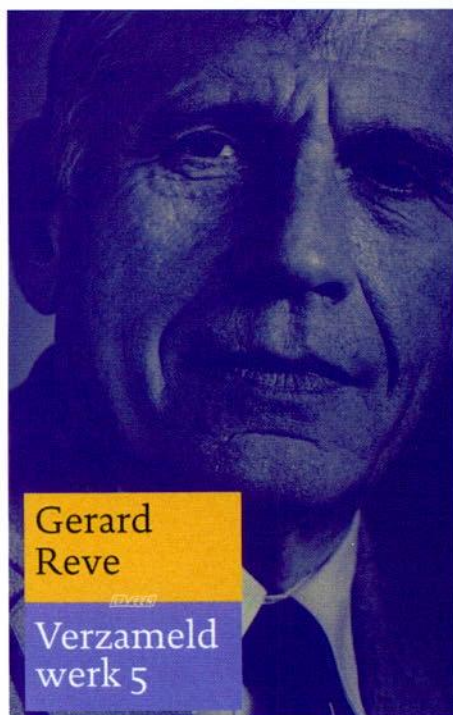
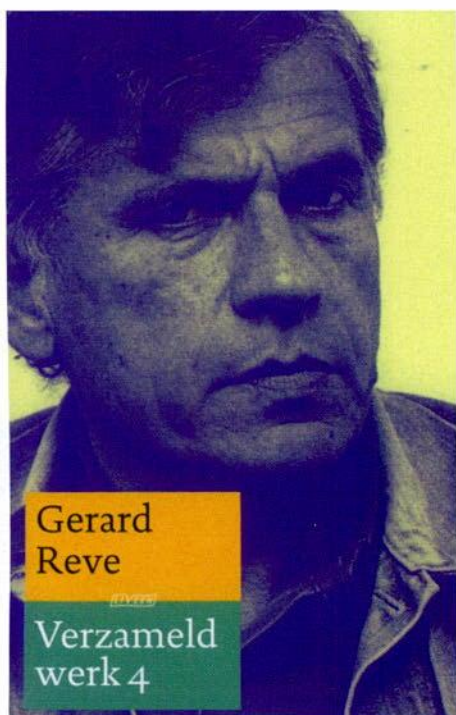
‘DE VRIJHEID OM ER EEN EIND AAN TE MAKEN IS EEN ONVERVREEMDBAAR, FUNDAMENTEEL MENSELIJK RECHT’

Uit een beschouwing over pornografie uit 1965 blijkt Reve eveneens een strijdbaar humanist: “Wie, als ik, gelooft dat de pluralistische cultuur van onze westerse maatschappij met haar vrij grote mate van redelijkheid, verdraagzaamheid en erkenning van het voorbehoud van de twijfel, de moeite waard is om behouden te blijven en zich verder te ontwikkelen, moet ook waakzaam blijven en bereid zijn tot verdediging” (*Dialogo*, 1965-2, p. 64).

‘IK, ALS HOMOSEKSUEEL’

Hoe leeft een kunstenaar? Die vraag stelde Gerard Reve op de achterflap van zijn in Weert samengestelde roman ‘Het Lieve Leven’. Het antwoord: “In dit spannende boek, dat de sleutel vormt tot de romans ‘De Taal Der Liefde’ en ‘Lieve Jongens’, onthult de schrijver eindelijk wat tot nu toe verhuuld bleef, en gunt hij ons een blik in zijn geheimste en diepst verborgen leven.” In 1974, toen dit boek verscheen, was *bekentenisliteratuur* nog opzienbarend. Nu, ruim drie decennia later, vinden wij het heel gewoon om openhartig over onze privé-gedachten en -gevoelens te schrijven. Maar Gerard Reve is een van de eersten in Nederland geweest, die zich zo persoonlijk – en authentiek bovendien – heeft durven bloot geven. Die zich niet schaamde om ook zijn kwetsbaarheid te tonen. De dichteres Hanny Michaelis, die ruim tien jaar met Gerard Reve getrouwd was, zei het ooit aldus: “Er zijn waarschijnlijk weinig schrijvers die in hun werk zo gul omspringen met ontboezemingen over hun persoonlijke situatie als Gerard Reve.”

Met die ontboezemingen is Reve min of meer toevallig begonnen doordat de redactie van het literaire tijdschrift *Tirade* hem in de jaren zestig vroeg om in briefvorm verslag te doen van zijn bezoek aan een schrijverscongres in Engeland. De briefstijl bleek een schot in de roos en het blad wilde meer brieven hebben. Deze reisbrieven publiceerde Reve in 1963 in boekvorm, onder de titel ‘Op Weg Naar Het Einde’. Het boek sloeg in als een bom, door de vertrouwelijke verteltrant maar vooral ook door de felle verdediging van zijn homoseksualiteit. Midden jaren vijftig en net zelf de dertig

gepasseerd was hij daar overigens privé al voor uitgekomen. Op dat schrijverscongres nam Reve het publiekelijk op tegen een collega die – geheel in de geest van de toenmalige tijd – zich had afgezet tegen ‘*such things as homosexuality, lesbianism and sodomy*’. Daarover hoorde je niet te schrijven, vond de man. Reve viel fel uit en deed daarvan verslag in zijn reisbrief: “Dat ik mij tot het uiterste zal verzetten tegen elke poging om de auteur zijn onderwerp voor te schrijven en dat ik mij, als homoseksueel, zeker nooit door iemand zal laten verbieden homoseksualiteit tot onderwerp van mijn werk te kiezen.” De uitspraak ‘als homoseksueel’ was niet eerder in een Nederlandstalig literair werk voorgekomen. Strijdvaardig vervolgde Reve in dezelfde brief: “Al lang heb ik de overtuiging gekoesterd, dat de tijd van het bedelen om begrip voorbij, en de tijd van het gebruik van vuisten, tanden en voeten aangebroken is.”

In ‘Brief uit Schrijversland’ betoonde hij zich wel kritisch tegenover ‘het soort mensen dat men *gevoelsgenoten* pleegt te noemen,’ omdat ‘bijna allen, zonder uitzondering, de Moed missen zich in te zetten voor datgene, dat zij beweren lief te hebben, alsook de moed om te vechten en er op los te ram-

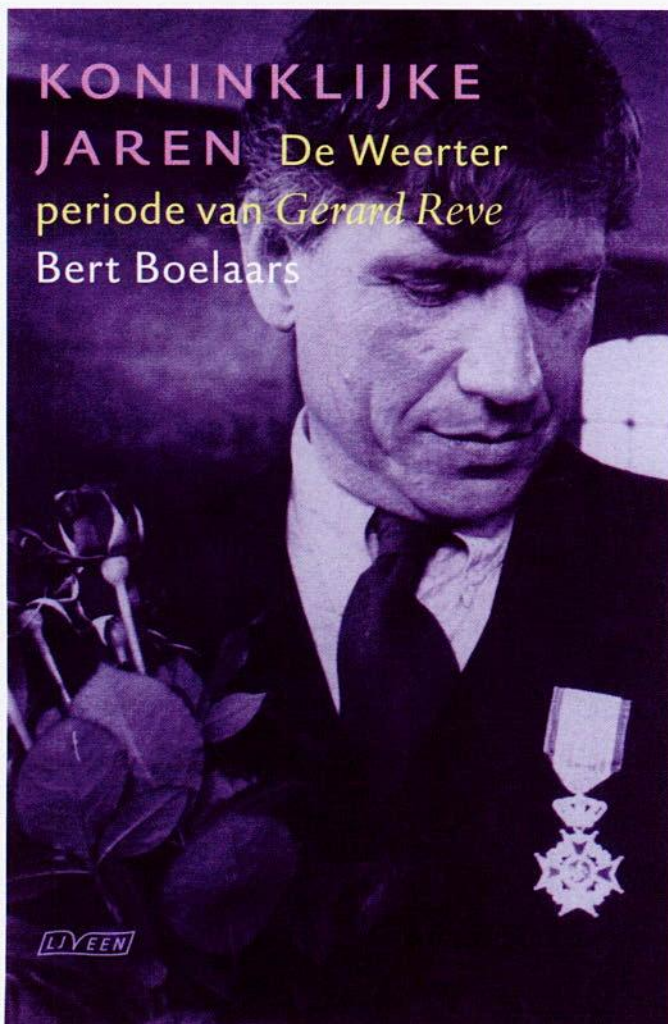
men als het er op aankomt, in plaats van die anonimiteit te prefereren waarbij men doet of men tot een onderwereld behoort die zo spoedig mogelijk zou moeten worden uitgeroeid (-) en nooit, *nooit*, godverdomme, één verstandig woord, over kunst, politiek, etiek, religie. (-) En *nooit* mogen hun moeder, zuster, vader, collegaas, al zijn ze zelf al in de veertig of vijftig en geen kwajongens meer en al zijn ze maatschappelijk onkwetsbaar, iets weten. De ergste menselijke zonde is de bereidheid zich in een hoek te laten trappen. Ik wil niet in een hoek of verborgen kelder leven.’

Gerard Reve schreef dit op in 1963, toen hij veertig werd. Het was nog voordat een bekende Nederlander voor zijn homoseksualiteit op het nieuwe publieksmedium televisie durfde uitkomen. Met COC-voorzitter en humanist Benno Premisela – want die was het die eind 1964 ‘gewoon’ vol in beeld kwam – moet de schrijver het in die tijd betrekkelijk goed hebben kunnen vinden. Ook Premisela wilde niets liever dan de luiken openzetten en strijdbaar het recht op gelijke behandeling nastreven. Niet verwonderlijk dus dat Reve toetrad tot de redactie van een nieuw, op ‘homofilie en samenleving’ gericht tijdschrift, *Dialogo*, dat mede op initiatief van Premisela in 1965 verscheen.

REVE ALS SOCIAAL PLEITBEZORGER

Zijn latere reputatie ten spijt nam de schrijver het bovendien op voor ethiek en bekritiseerde ‘het eeuwige misverstand, dat bandeloosheid voor vrijheid houdt’. Reve moest namelijk niets hebben van de langzaam in zwang rakende ‘onpersoonlijke’ vrije seks en van exhibitionisme. In een andere brief, uit Gosfield, bepleitte hij het recht op euthanasie: “De vrijheid om er een eind aan te maken als het je te veel wordt, die vrijheid is een onvervreemdbaar, fundamenteel menselijk recht, waarvoor ik vind dat we moeten vechten en blijven vechten.” Ook betoonde Reve zich in deze tijd, waarin hij maar moeilijk kon rondkomen van zijn scheppend werk, een sociaal pleitbezorger voor financiële steun aan schrijvers. Hij had zich indertijd achter het ‘Schrijversprotest’ geschaard en vond dat auteurs op voet van gelijkheid met andere kunstenaars zoals musici, dansers en acteurs ruimhartig gesubsidiëerd moesten worden: “Dat dienen wij te eisen” (uit: ‘Brief Uit Schrijversland’). Verder wilde Reve vrede stichten: “Laten we elkaar niet haten, maar, integendeel, elkaar liefhebben, gezamenlijk op de Dood wachten, en het ons in de tussentijd aan niets laten ontbreken” (aan het slot van ‘Op Weg Naar Het Einde’). In dat verband spoorde hij in zijn tweede brievenboek ‘de mensheid (aan) om eindelijk eens een begin te maken met de gelijkberechtigtheid der rassen’ (aan het slot van ‘Nader Tot U’ uit 1966).

Later heeft Reve minder welwillende uitspraken gedaan waarvoor hij zich nadien weer verontschuldigd heeft. Zoals in zijn correspondentie met collega Simon Carmiggelt: “Die zwarten gaan in de steden zitten, want die moeten etalages en spiegels en kralen zien, en klopmuziek horen, en tot diep

in de nacht de tom tom beuken" (brief 9 juli 1975). Toch denk ik niet dat Reve een racist was. Veeleer heeft hij zich door de problematiek van het multiculturele drama soms te snel laten verleiden tot krachtdadige suggesties voor mogelijke verbeteringen: "We moeten goed voor ze zijn, de zwarten, want het zijn onze medemensen, en wij zijn voor hun welzijn mede-verantwoordelijk, maar ze moeten op hun eigen blijven, omdat ze erfelijk minder begaafd zijn. Erg tragisch, maar het behoeft helemaal geen ramp te zijn, als ze maar eigen staten vormen." Als Reve in deze zelfde brief van 9 juli 1975 zijn gal spuwt over de immigratie van Suri-

migranten binnenhaalt, dat is misdadig, en dat noem ik racisme. Het is mensenliefde en gelijkheid en broederschap die niets kosten. Amsterdam kende vrijwel geen racisme, maar de regering Den Uyl heeft het weten te planten. (-) Als je je schuldig voelt, stuur dan geld naar Suriname, maar haal die troep niet naar Amsterdam!"

Reves hang naar persoonlijke openheid heeft sinds de zeventiger jaren ook maatschappelijk wortel geschoten. Al mogen in dit verband zijn collega's Jan Wolkers, Jan Cremer en W.F.Hermans niet onvermeld blijven. Deze schrijvers behoorden eveneens tot degenen die zich privé durfden bloot geven en taboes niet uit de weg gingen. Gerard Reve was wel de eerste die door zijn opmerkelijk vrijmoedige boeken en optredens – overigens onbedoeld – de emancipatie van de Nederlander als autonoom individu enorm heeft gestimuleerd. Door hem zijn wij meer 'van onszelf' geworden. En zijn we het vanzelfsprekend gaan vinden eigen keuzes te maken inzake levenskwesties als religie en seksualiteit.

Al eerder, in de woelige jaren zestig, toen de samenleving in Nederland het juk van kleinburgerlijke bekrompenheid van zich afwierp, heeft Reve door zijn creatieve, kritische geest zeer bijgedragen aan de emancipatie van mannen zowel als vrouwen, hetero-, bi- of homoseksueel, ongeacht hun afkomst en godsdienstige of levensbeschouwelijke overtuiging.

'IK HAD HET GEVOEL IN EEN SPANNEND JONGENSBOEK TERECHT TE ZIJN GEKOMEN'

namers in Nederland, merkt hij op dat niemand het mensen die in armoede leven kwalijk kan nemen dat ze hun toevlucht nemen tot een rijk land als hen daartoe de gelegenheid wordt geboden: "Maar dat de Nederlandse overheid in een eivolle stad, waar geen werk en woonruimte zijn, tienduizenden im-

Blijf dromen!

Waarover droom je als je al jarenlang in een vluchtelingenkamp zit? Hoe ziet je toekomst er uit als je niets hebt? In landen als Soedan, Congo en Colombia lijkt een hoopvolle toekomst ver weg. Toch houden vluchtelingen zich in de keiharde realiteit van alledag vast aan hun dromen.

**Help vluchtelingen
hun dromen waarmaken!**

Giro 999 Den Haag
www.vluchteling.org

WORD VRIEND VAN EEN VLUCHTELING

'De schuld

Het liberale kapitalisme, het consumentisme, de globalisering en het postmodernisme zijn alle opgevoerd als specifieke oorzaken van onze culturele neergang. De socioloog John Carroll gaat veel verder. Hij beweert dat het humanisme dé verwoestende factor op onze westerse cultuur is geweest. Maar aan Carroll's conclusie liggen vooral vrije interpretaties ten grondslag.

TEKST DIRK VERHOFSTADT

Cultuurpessimisme is van alle tijden, maar sinds de aanslagen van 11 september is het sterker dan ooit. Blijkbaar inspireren schokkende gebeurtenissen politici, sociologen en filosofen tot introspectie waarbij nostalgie, neerslachtigheid en religiositeit de boventoon voeren. Neem bijvoorbeeld de verwoesting van de stad Lissabon in 1755 door een aardbeving gevolgd door een overstroming. Het veroorzaakte niet alleen een fysiek tastbare schok, maar ook een geestelijke. Volgens de jezuïeten van die tijd was het drama een reactie van God op een gebrek aan geloof van de bevolking en een te lakse inquisitie. Ook de gruwel van Auschwitz zorgde voor een morele schok. Volgens Theodor Adorno had de Verlichting zich ontpopt tot een nachtmerrie. Auschwitz

kon niet worden afgedaan als een aberratie, het was in zijn ogen juist een logisch sluitstuk van een dolgedraaide, op totale heerschappij gerichte rede. Adorno noemde zwijgen dan ook de enige gepaste reactie. Eenzelfde golf van afkeer voor de moderniteit volgde na de aanslagen van 11 september en

ingevolge het individualisme, het vooruitgangsgeloof en de onbeheersbare drang naar vrijheid van de westerse mens.

Over de nefaste aspecten van de moderniteit verschenen de voorbije jaren tal van boeken waarbij men inging op

'DE MISDADEN DIE IN NAAM VAN EEN (OPRECHT) GELOOF GEPLEEGD WERDEN ZIJN TALLOOS'

de orkaan Katrina waarbij sommige televisiepredikanten de schuld legden bij de immorele levenswandel van de Amerikanen. Anderen zien het breder en wijzen op een verval van de cultuur

specifieke oorzaken van onze culturele neergang zoals het liberale kapitalisme, het consumentisme, de globalisering en het postmodernisme. In zijn boek 'De teloorgang van de westerse cultuur'

van het humanisme'

gaat de socioloog John Carroll veel verder. Hij beweert zelfs dat het humanisme, dat algemeen beschouwd wordt als de motor achter de gigantische vooruitgang in de menselijke geschiedenis, dé verwoestende factor op onze westerse cultuur is geweest. Zijn stelling: het humanisme was vanaf het begin ten dode opgeschreven. Het stelt de mens centraal in het universum, laat mensen geloven dat ze alles kunnen zijn, zelfs dat zij een 'God' kunnen vervangen. Aan de hand van meesterwerken van onder meer Nietzsche, Shakespeare, Donatello, Bach en Luther, die volgens de auteur de diepste kern van hun tijd weerspiegelen, probeert hij aan te tonen hoe het humanisme elk moreel houvast vernietigde. 'Onze cultuur ligt volledig in puin', zo schrijft John Carroll in zijn proloog. Op zich al een controversiële stelling, en hij roept op tot een nieuw begin, maar dan pas nadat we al het oude ten grave hebben gedragen. Wat hij met dat nieuw begin bedoelt is diffuus, wel duidelijk is wat in zijn ogen fout liep en waar hij zich met kracht tegen verzet, namelijk de waanidee dat de mens in staat zou moeten zijn zelf zijn levensloop te bepalen, het individualisme dus.

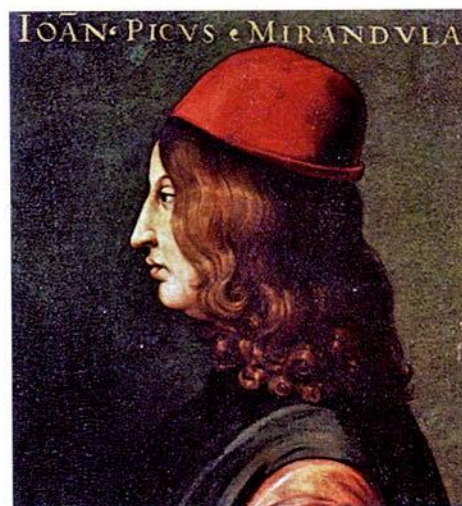
VERLAMMENDE VRIJE WIL

Op de kaft van het boek staat een afdruk van het beroemde schilderij *De Gezanten* van Hans Holbein de Jonge, die ook portretten maakte van de grote humanist Erasmus met wie hij bevriend was. Het schilderij is een dubbelportret van Jean de Dinteville, de Franse gezant in Londen en Georges de Selve, de bisschop van Lavour. Beide mannen waren beschermheren van de

wetenschappen en dat merk je ook. Tussen beide mannen in staat een kast met daarop allemaal voorwerpen die refereren naar het menselijk kunnen: muziekinstrumenten, globes, boeken en instrumenten om tijd en ruimte te berekenen. Maar Carroll wijst op andere details zoals de doodse blik van de protagonisten, het zware gordijn dat hen als het ware afsluit van de buitenwereld, en vooral de anamorfose schedel die de dood symboliseert. Holbein toont hier volgens de auteur aan dat de twee mannen juist door hun vrije wil aan de grond genageld staan. Meer nog, hun houding straalt geen zekerheid uit, maar angst, waaruit Carroll besluit dat het vergaren van kennis zinloos is, dat zonder God alleen nog de dood rest en dat die twee mannen op het schilderij dat ook beseffen. 'Gezanten van de dood', zo noemt hij de twee mannen op het schilderij. Het is een mogelijke uitleg, maar helemaal overtuigen doet Carroll niet. Even plausibel is dat hun ogen geen angst maar twijfel verradert, en dat is iets heel anders. Twijfel is net het kenmerk van het humanisme. Het betekent dat men afstand neemt van absolute waarheden, (religieuze) dogma's en zekerheden.

Een van de eersten die het belang van de menselijke wil inzag was de renaissancefilosoof Pico delle Mirandola. In zijn *Over de waardigheid van de mens* formuleerde hij de gedachte van 'de mens als zijn eigen schepper'. De mens heeft zijn lot in eigen handen. Hij kan ontaarden in het dierlijke, maar zich ook verheffen tot het goddelijke. Daarbij vormt hij zichzelf door middel van een zoektocht in plaats van een voorschrift te volgen. Godsdienst, gemeenschap en familie bepalen de setting,

stelde Pico, maar het scenario moet je zelf schrijven. Met de erkenning van de vrije wil van de mens begon de fatale misstap, aldus John Carroll, en hij verwijst naar Luther en diens belangrijke werk *Over de slaafse wil* waarin hij stelde dat 'wat begint met een beetje vrije wil, eindigt met de dood van God.' Helemaal ongelijk had Luther niet, zie naar de opeenvolging van ontdekkingen, van Vesalius en Galilei, over Newton en Darwin, tot Einstein en Fleming, die elk op hun manier ingingen tegen de religieuze dogma's en bijdroegen tot een groter begrip over de mens en de wereld. Het lijkt of de auteur dit betreurt en de totale onderwerping van de menselijke rede verkiest tegenover Gods onveranderlijke, eeuwige en onfeilbare wil.

Renaissancefilosoof Pico delle Mirandola

ONDERMIJNEND KUNSTWERK

Het gaat John Carroll niet alleen om de rede, maar ook om de bewustwording van de mens over zijn gelijkwaardigheid tegenover anderen, een van de pijlers van de Verlichting. De auteur beschrijft deze keer het meesterwerk *De hofdames* van de zeventiende-eeuwse Spaanse schilder Diego Velázquez dat hij bestempelt als 'het meest ondermijnende kunstwerk van Europa'. Centraal staat de *Infanta Margarita* omringd door hofdames. Vanachter het canvas kijkt de schilder zelf naar diegenen die de aandacht trekken. Het zijn de koning (Filips IV) en zijn vrouw die te zien zijn in een spiegel achteraan in de kamer. Naast die spiegel staat een deur open en een bediende komt binnen of gaat heen, dat is onduidelijk. Net dat laatste illustreert de vrije wil van de mens, aldus de auteur, die in de onbeschaamde blik van de schilder ook een verwerping van de hiërarchie ziet, en derhalve 'het ultieme gebrek aan respect'. Opnieuw een persoonlijke interpretatie die misschien plausibel klinkt en effectief als ondermijnend kan worden beschouwd voor het koninklijk gezag, hoewel dat nog eeuwen zou standhouden, zelfs tot vandaag.

'Het meest ondermijnende schilderij van Europa': de Hofdames door Diego Velázquez.

deze wijze koesterde de Verlichting het zaad van zijn eigen vernietiging.' De rede zou op zichzelf immers geen morele basis kennen. Maar de auteur

te maken met het geloof en zijn nederige volgelingen.' Dit klopt niet. Juist mensen die 'gelooven' en daarbij onvoorwaardelijk 'heilige' teksten volgen, kunnen eenvoudig de grendels van hun geweten opzij schuiven. De misdaden die in naam van een (oprecht) geloof gepleegd werden zijn talloos. Wat Kant duidelijk maakte is dat net de autonomie de mens in staat stelt rationeel te handelen volgens zijn geweten.

'HET HUMANISME EN DE VERLICHTING ZIJN NIET DOOD, INTEGENDEEL'

Maar ondermijnend voor de westerse cultuur? Neen. En een gebrek aan respect al helemaal niet, integendeel. Het wijst juist op een groot respect voor de medemens, tot welke rang of stand hij of zij behoort.

'Ik denk, dus ik ben', zei de filosoof René Descartes die terecht wordt aanzien als de vader van de moderne wijsbegeerte. Hij wou zijn denken niet langer baseren op overgeleverde leerstellingen en dogma's, maar op eigen kracht. Voor de auteur vormt de ongelimiteerde rede een manco. 'Op

verwijst zelf naar Immanuel Kant, zijn *Kritiek van de praktische rede* en de *categorische imperatief* die hij hieruit ontwikkelde, namelijk de plicht om te handelen op een manier waarop men denkt dat ieder ander individu zou moeten handelen. Volgens Carroll lijdt deze ethiek aan een zekere oppervlakkigheid en onderschat het de kracht van het demonische in de menselijke natuur. Waaruit hij besluit: 'De krachten die maken dat iemand goed is of niet – dat wil zeggen of men de morele wetten gehoorzaamt of niet – hebben niets met rede of wil uit te staan. Die hebben

GOD ALS LEGITIMATIE

Het loslaten van God, dat begon met het humanisme, zorgde ook voor haar ondergang, aldus Carroll. Hij verwijst naar Nietzsches 'dood van God' en Dostojevski's uitspraak dat 'zonder God alles is geoorloofd'. De vraag stelt zich of het omgekeerde niet veel juist is, namelijk dat omwille van God alles toegestaan is. Dat zagen we in de vorige eeuw toen soldaten in naam van God miljoenen mensen vermoordden en recent hoe terroristen zichzelf opbliezen om zoveel mogelijk onschuldige

slachtoffers te maken. 'Maar als Abraham geen geloof had, was hij een ordinaire moordenaar', schrijft de auteur, waarmee hij verwijst naar de opdracht die Abraham kreeg om zijn zoon te doden en net voor het toeslaan werd tegengehouden door een engel. Maar wie gaf hem daar de opdracht toe? Dat was God zelf. Als Abraham geen geloof had gehad, dan was hij sowieso niet de berg opgeklimmen om zijn zoon te gaan offeren. Dit is geen verwijt aan religieuze bepalingen zoals 'men zal niet doden', maar wel aan het onvoorwaardelijke karakter waartoe elk geloof logischer-

verzet gingen en op de ruïnes van de waanzin verder bleven bouwen aan een betere wereld. Zoals de schrijver Carl von Ossietzky die weigerde te plooiën voor de nazi's, zoals de natuurkundige Max Born die weigerde mee te werken aan de ontwikkeling van de atoombom, zoals Nelson Mandela die na jarenlange opsluiting streefde naar verzoening tussen blanken en zwarten, zoals Jean Monnet die erin slaagde om de oude vijanden te verzoenen in het grote Europese project waardoor we al meer dan zestig jaar in vrede en welvaart leven.

is niet zo duidelijk, alhoewel de auteur in zijn slotzin een tipje van de sluier oplicht: 'In den beginne, bij het ontstaan, waar alle wegen der waarheid elkaar ontmoeten, was het *Woord*.' Een terugkeer naar de geopenbaarde tekst dus – welke van de drie, de Thora, de evangeliën of de Koran staat er niet bij, maar zal velen alvast doen huiveren. Tot wat het *Woord* geleid heeft, kunnen we lezen in de geschiedenisboeken. Van de moord op de heidenen, ketters en andersgelovigen, tot de koranverzen prevelende zelfmoordenaars van 11 september. Het humanisme en de Verlichting zijn niet dood, integendeel. Ze hebben ons veel goed gebracht en moeten verder worden uitgebreid: welvaart, parlementaire democratie, vrijheid van meningsuiting, recht op zelfbeschikking, mensenrechten. Voortbouwend op Kants ideaal om de mens niet langer als middel, maar uitsluitend als doel te behandelen.

'HET WAREN EN ZIJN JUIST HUMANISTEN DIE IN DIE DONKERE TIJDEN HET HOOFD KOEL HIELDEN'

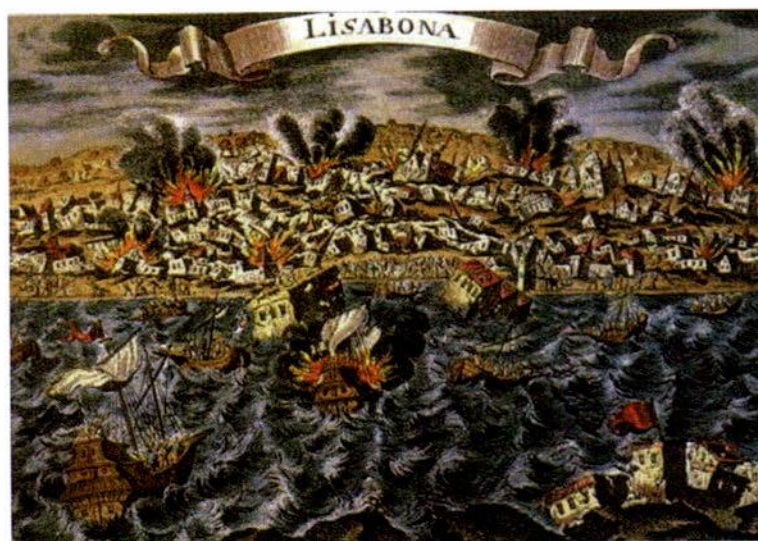
wijze leidt. Het gebruiken van de rede en de vrije wil om niet te doden zijn alvast hoogstaander dan het verzet om iemand de keel over te snijden omdat het door een geloof wordt opgelegd.

De auteur haalt de nazi-propagandafilm *Triumph des Willens* aan, als een nietzscheaans gevolg van de humanistische stelling 'we kunnen worden wat we willen'. Het verwijst naar de gruwelijkheden onder het fascisme, het communisme en andere vormen van totalitarisme. Maar ook daar had men te maken met een vorm van 'geloof' en groepsdenken, en niet met de wil van vrije individuen. 'De twintigste eeuw werd tot een parodie op het humanisme', aldus Carroll. Dat is deels juist, en dat is in deze eeuw opnieuw het geval. Zowel voor de Endlösung, de atoombom op Hiroshima als het laten neerstorten van vliegtuigen op de WTC-torens werden de meest geavanceerde, zeg maar rationele technieken gebruikt. Maar zeggen dat het humanisme daarmee de cultuur van de dood propageerde klopt niet. Het waren en zijn juist humanisten die in die donkere tijden het hoofd koel hielden, in het

De frontale aanval van John Carroll tegen het humanisme heeft wel het voordeel van de duidelijkheid. Zijn pessimisme is een verlangen naar een wereld die nooit meer terugkomt, laat staan teruggebracht kan worden. Hij wil de doden begraven en ons vermogen tot leven hervinden. Dat klinkt mooi. Waar we dat moeten 'hervinden'

John Carroll, De teloorgang van de westerse cultuur, Uitgeverij Inmerc, Wormer.

*Dirk Verhofstadt is lid van de onafhankelijke denktank Liberales, www.liberales.be
E-mail: verhofstadt.dirk@pandora.be*

De ramp die Lissabon trof in 1755: 'straf van God door ongelooft'

MAX PAM

VOORGEBORCHTE

Hartelijk gefeliciteerd, beminde gelovigen! Het voorgeborchte is afgeschaft!

Paus Benedictus XVI heeft het zelf gezegd: het voorgeborchte bestaat niet meer. Miljoenen ouders kunnen opgelucht ademen. Miljoenen ongedoopte kinderen kunnen opgelucht ademen. Miljarden dode zielen kunnen opgelucht ademen. Eeuwen lang – sinds 593 na Christus, toen paus Gregorius I met het idee op de proppen kwam – hebben miljarden dode zielen in het voorgeborchte rondgedoold. Maar nu zijn ze in één klap allemaal tegelijk het paradijs binnen gelaten. De hemel klaart op, al zal het er na de beslissing van Benedictus een stuk drukker zijn geworden.

'VOOR SOCRATES RESERVEERDE DE KATHOLIEKE KERK EEN VLUCHTELINGENTENTJE'

Misschien zijn er lezers onder u, die geen katholieke opvoeding hebben genoten en die daarom niet weten wat het voorgeborchte eigenlijk is.

Welnu, beminde gelovigen, het voorgeborchte dat in het Latijn ook wel met *limbus* of *limbo* wordt aangeduid, was een tijdelijk onderkomen van zielen die na het sterven van hun bezitter niet onmiddellijk tot de hemel konden worden toegelaten. Naar de hel zijn die zielen niet verwezen, maar de hemel mochten zij voorlopig ook niet binnen. Vandaar dat zij aan de rand of zoom (*limbus*) van de hemel werden ondergebracht. Je zou het voorgeborchte kunnen zien als een vluchtelingenkamp, waar verdoolden moeten wachten op betere tijden.

Maar hoe kwam je erin?

Er waren twee categorieën zielen die in aanmerking kwamen voor een verblijf in het voorgeborchte. In de eerste plaats de zielen van hen die gestorven waren vóór de opstanding van Christus, of van hen die door omstandigheden nooit in aanraking waren gekomen met de leer van het christendom.

Daar lag inderdaad een groot probleem. Wat moest er bijvoorbeeld gebeuren met de ziel van Socrates? Weliswaar

kon Socrates geen weet hebben van de kruisgang en van hemelvaartsdag zal hij evenmin enig idee hebben gehad, maar niemand kon ontkennen dat Socrates een goed en waardig levend mens was geweest. Derhalve reserveerde de katholieke kerk voor Socrates een vluchtelingententje in het voorgeborchte, waar hij kon wachten op het definitieve oordeel Gods. En met hem werden al degenen ondergebracht die zedelijk hadden geleefd, maar aan wie Christus voorbij was gegaan. De indianen bijvoorbeeld, die leefden vóórdat zij door het Spaanse zwaard van Cortez waren bekeerd tot het ware christendom. Mits zij er natuurlijk een fatsoenlijke levenswandel op na hadden gehouden.

De tweede categorie die naar het voorgeborchte werd gestuurd, was die van de ongedoopte kinderen. Dat waren de kinderen die te klein waren om persoonlijke zonden gepleegd te hebben, tenzij je in bed plassen voor een baby als een zonde beschouwt. Maar zo ver wilden de kerkvaders niet gaan. De kerkvaders gingen echter ook niet zo ver dat zij de zielen van de kinderen ongehinderd toegang wilden verschaffen tot de hemel, aangezien deze kinderen niet echt bevrijd waren van de erfzonde. Daarom mochten deze kinderen ook niet in gewijde grond worden begraven, iets wat als een vreselijk lot werd beschouwd. Vele griezelfilms uit Hollywood gaan uit van dit dankbare thema. Maar ondertussen bleef de vraag: wat te doen met een kind dat gestorven is in het kraambed, voordat de waterkwast er aan te pas kon

'HEBBEN AL DIE EEUWEN OUDERS VAN ONGEDOOPT GESTORVEN BABY'S ZICH NODELOOS ZORGEN GEMAAKT'

komen? Naar het voorgeborchte, – en daar zaten dus alle die gestorven baby's in een tentje, samen met Aristoteles en de indianen van vóór Cortez. Op den duur was dat natuurlijk geen doen. Hoe zal Socrates het daar hebben uitgehouden met al dat babygehuil om hem heen? Die man moet, hoe waardig hij zijn lot op aarde ook heeft gedragen, daar toch werkelijk gek van zijn geworden.

Het is de huidige paus Benedictus XVI geweest, die voor een radicale oplossing heeft gezorgd. Hij schijnt nooit in het voorgeborchte te hebben geloofd en derhalve was het voor hem niet moeilijk de limbus af te schaffen. Veel aandacht voor de excommunicatie van het voorgeborchte is er niet geweest. De kerk was er nogal stil over en grote stukken heb ik er niet over gelezen. Toch is het vreemd dat een oord, waar de katholieken bijna 1500 jaar in geloofd moeten hebben, ineens niet meer bestaat.

Weg.

Over de ziel van Socrates maak ik mij geen zorgen, maar honderden jaren lang hebben ouders in de piepzak gezeten omdat hun kind ongedoopt was gestorven. En nu schaft de paus, bijgestaan door dertig geleerde theologen, in het geniep het voorgeborchte af. Blijkt ineens dat die de kinderen wel degelijk naar het paradijs te zijn gegaan en hebben al die ouders zich helemaal voor niets zorgen gemaakt.

Excuses van de katholieke kerk lijken mij daarom wel op zijn plaats.

Gratis advertentie

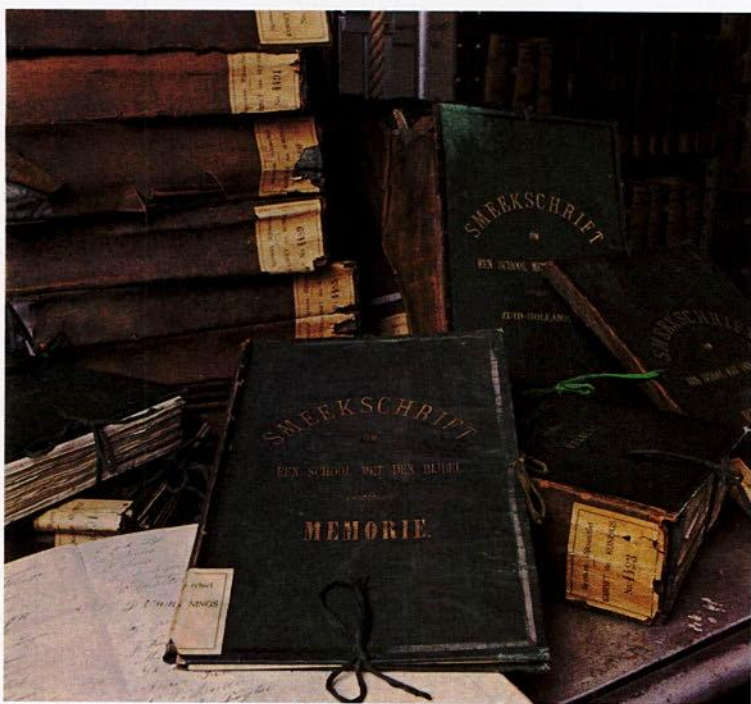
**Kijk mee in de wereld
van Unicef: unicef-inside.nl**

unicef

WELKE VRIJHEID VAN ONDERWIJS?

De verkiezingsstrijd lijkt dezer dagen vooral te gaan over de meer materiële aspecten van het leven. Aan principiële punten als de vrijheid van onderwijs en het confessionele onderwijs durven de grote partijen zich nu niet te branden. Toch is er alle reden om artikel 23 van de Grondwet, de achilleshiel van het onderwijs in Nederland, te wijzigen. Dat artikel stamt uit lang vervlogen jaren. De samenleving is sindsdien pluriformer dan ooit. André de Bruin, die in 1985 promoveerde op een studie naar het ontstaan van de schoolstrijd, betoogt dat wijziging van art. 23 'een kwestie van beschaving' is.

TEKST **ANDRÉ DE BRUIN**

Afbeelding: Gemeente archief Amsterdam, Archief Vereniging voor Openbaar Onderwijs

De samenleving is pluriformer dan ooit. Buitenkerkelijkheid is eerder regel dan uitzondering, christenen worden een minderheid en tal van niet-Europese religies en levensbeschouwingen raken ook hier in zwang. Mede daardoor heeft artikel 1 van onze grondwet – het zgn. non-discriminatiebeginsel – een bijzondere betekenis gekregen. Integratie en harmonisatie worden van eminent belang gevonden. Toch voorziet de onderwijswetgeving daarin nog steeds niet. Door artikel 23 kan het confessioneel onderwijs in zijn geheel nog steeds uitgaan van eenheid van leer en leven en dus leerlingen en personeel selecteren, - een axioma uit 1917, toen het bijzonder onderwijs vrijheid van richting en inrichting werd toegekend. Circa 93 procent van de bevolking noemde zich toen christelijk. Nu is de levensbeschouwelijke kaart van Nederland totaal anders. Het confessioneel onderwijs telt daardoor meer buitenkerkelijke leerlingen dan ooit. Toch wordt bij de scholenplanning nog steeds uitgegaan van de traditionele criteria. Daardoor zijn er in Brabant en Limburg weinig openbare en algemeen bijzondere scholen. Ouders resteert daar vaak een (katholieke) school in de omgeving. In het algemeen wordt van niet-confessionele ouders op confessionele scholen gevraagd de grondslag van de school te respecteren. Maar geen Nederlander kan ten principale afstand

HOOFDBESTUUR
„VOLKSONDERWIJS“
JAN LUYKENSTRAAT 29
AMSTERDAM-Z.
TELEFOON 20509
POSTGIRO 35954
★

de openbare school

Woorden: Mevr. C. H. W. Meijer-Gelofne te Winterswijk. Wits: De Bakkers.

Ze staat te midden van het le-ven, een hechte harksteen
van de maatschappij. Ze heeft één doel, ze heeft één streven, haar
helpers dat zijn wij. Een school voor alle maal, dat
is ons i - de - aal. Zingt al ten luid, dat ieder het kan horen. Een
school, één school, één o pen - ba - re school

Ze wil verdraagzaamheid doen groeien,
ze heeft waardering voor een ieders werk.
Zo zal ze fris en krachtig bloeien,
door samenwerking sterk.
Wij luiden blij van z'n,
met haar de toekomst in.
Een nieuwe tijd, een nieuwe dag gaat gloren,
voor onze school, de openbare school.

Haar poorten zullen niemand weren,
haar ruime geest biedt plaats aan ieder kind.
De jeugd zal enkel van haar leren,
wat zij verantwoord vindt.
De vreugde van de plicht,
de taak, die voor hen ligt.
Hen vormen voor de maatschappij, het leven,
dat wil die school, de openbare school.

Wij zullen allen aan haar bouwen,
haar doel is hoog, geen werk is ons te zwaar.
Ons bindt saamhorigheid, vertrouwen
en wilskracht aan elkaar.
Zo blijft de school in stand,
voor 't volk van Nederland.
Kiest onverdeeld, dat zij en blijf' ons streven,
die éne school, de openbare school.

Afbeelding: Gemeente-archief Amsterdam, Archief Vereniging voor Openbaar Onderwijs

doen van het recht op een eigen identiteit. Dat mag ook niet verlangd worden gezien het eerste artikel van onze grondwet en de internationale verdragen, die door Nederland geratificeerd zijn. Ik denk daarbij aan de *Universele Verklaring van de Rechten van de mens* (art. 18: 'Ieder heeft het recht op vrijheid van geweten, gedachten en godsdienst; dit recht bevat tevens het recht om van godsdienst te veranderen.' Of *Het Internationaal Verdrag van de rechten van het kind*, dat bepaalt dat de overheid erop moet toezien dat kinderen de vrijheid wordt gelaten om hun eigen weg te gaan in religieus opzicht. De Nederlandse overheid kan tegen ouders die dat nalaten zelfs optreden (GW art.94). Dat is nog steeds niet gebeurd. Verdedigers van de status quo beroepen zich nog steeds op de klassieke vrijheid van onderwijs en de inspanningen van ouders daarvoor in de schoolstrijd. Waar ging het toen om?

GODSDIENSTIGE VERLOEDERING

De fameuze 'schoolstrijd' werd achtereenvolgens gevoerd tegen de openbare lagere school van 1806, die van 1857 en

1878. Deze beoogde de intellectuele en zedelijke vorming van het kind en de bevordering van de verdraagzaamheid. Catechese door geestelijken was mogelijk, indien gewenst door ouders. De invoering in 1806 betekende het einde van het openbare gereformeerde (anti-roomse) onderwijs uit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Gereformeerden (kleine minderheden) waren dan ook de eersten die in verzet kwamen. Soms stichtten ze eigen schooltjes. Later ontstond een diversiteit aan protestantse scholen. Daar werd gepoogd het onderwijs in bijbels perspectief in te richten en de Kerk van Rome te kritiseren. Orthodoxe protestanten hadden nog een speciale reden om zich in te spannen. Zij verwachtten de spoedige wederkomst van Christus, wat, gelet op de vele rampen en tegenslagen op politiek, sociaal-economisch, klimatologisch en medisch gebied – vooral de eerste helft van de 19de eeuw, maar ook in de jaren tachtig – verklaarbaar is. Zulke tekenen zouden, volgens *De Openbaring van Johannes*, vooraf gaan aan de wederkomst van Christus. Ageren tegen de godsdienstige 'verloedering', met name de openbare school, diende eigen en andermans zielenheil.

'CONFESSIONEEL ONDERWIJS TELT MEER BUITENKERKELIJKE LEERLINGEN DAN OOI'

1878. Deze beoogde de intellectuele en zedelijke vorming van het kind en de bevordering van de verdraagzaamheid. Catechese door geestelijken was mogelijk, indien gewenst door ouders. De invoering in 1806 betekende het einde van het openbare gereformeerde (anti-roomse) onderwijs uit de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden. Gereformeerden (kleine minderheden) waren dan ook de eersten die in verzet kwamen. Soms stichtten ze eigen schooltjes. Later ontstond een diversiteit aan protestantse scholen. Daar werd gepoogd het onderwijs in bijbels perspectief in te richten en de Kerk van Rome te kritiseren. Orthodoxe protestanten hadden nog een speciale reden om zich in te spannen. Zij verwachtten de spoedige wederkomst van Christus, wat, gelet op de vele rampen en tegenslagen op politiek, sociaal-economisch, klimatologisch en medisch gebied – vooral de eerste helft van de 19de eeuw, maar ook in de jaren tachtig – verklaarbaar is. Zulke tekenen zouden, volgens *De Openbaring van Johannes*, vooraf gaan aan de wederkomst van Christus. Ageren tegen de godsdienstige 'verloedering', met name de openbare school, diende eigen en andermans zielenheil.

Rooms-katholieken hielden zich lang nogal rustig, hoewel de paus al in 1832 (*Mirari Vos*) alle vernieuwingen en dus ook de openbare algemene gezindteschool scherp had veroordeeld. Hun positie was wel (dankzij het 'goddeloze' liberalisme) aanzienlijk verbeterd, maar hun organisatie was toen nog te zwak om zich te kunnen manifesteren. Pas na 1853 (invoering bisdommen) kon een begin worden gemaakt met de stichting van allerlei maatschappelijke instellingen. Hoewel de bisschoppen in 1868 wél een mandement over

'SCHOLEN DIE HAAT ZAAIEN Zouden MOETEN WORDEN VERBODEN'

het katholiek onderwijs uitgaven – ze meenden dat 'de ware deugd en zedelijkheid alleen door ons H. geloof werd voortgebracht (-)' - namen ze toch nog genoegen met de bestaande situatie. Dat veranderde volledig met de grondwetswijzing van 1917 (financiering uit algemene middelen) en de onderwijsencycliek van 1929 (*Divinus Illius Magistri*) waarin de Kerk nota bene zelfs het toezicht opeiste van het gehele onderwijs (openbaar en bijzonder) teneinde de kinderen te 'beschermen tegen de ernstige gevaren van vergiftiging door valsche leer (-)'. Alleen de rooms-katholieke opvoeding zou de garantie bieden voor 'goed burgerschap'.

EXCLUSIEF EN ELITAIR

Waren de ontevreden, de dragers van de schoolstrijd, bij uitstek de ouders, zoals beweerd? Gelet op de feiten is dat niet aannemelijk. Kennis van en belangstelling voor de godsdienst was gering. Geklaagd werd dat velen zelfs het Onze Vader niet kenden en in godsdienstige zaken volkomen ongeïnteresseerd waren. Er was ook veel schoolverzuim. Er bestond een hoog analfabetisme en een a-culturele mentaliteit. Tachtig procent van de bevolking leefde in kleine (geïsoleerde) manipuleerbare gemeenschappen. Bij de twee volkspe-titionnementen (1878), gericht tegen een gemoderniseerde onderwijswetgeving, werd een gechargeerde vraagstelling gehanteerd. De organisatoren kwamen uit de bovenste lagen van de samenleving. Ondertekenaars, met en zonder kinderen, sommigen hoogbejaard en niet zelden analfabeet, vaak sociaal afhankelijk, werden huis aan huis bezocht en met name in de dorpen en gehuchten onder druk gezet. Eigenlijk hadden ze niet zoveel tegen de openbare scholen, voor zover ze hun kinderen al naar school stuurden. Die conformeerden zich aan de plaatselijke cultuur. In de jaren 1920 toen (buiten de ouders om) openbare scholen door gemeenteraden – door confessionele koepels gedictieerd - werden opgeheven, werd daartegen dan ook door ouders geprotesteerd. Ook in het 'katholieke' Limburg. In Friesland werd de Vereniging voor Volksonderwijs opgericht, die veel bijval kreeg. De *Maat-*

schappij tot Nut van 't Algemeen, weliswaar door orthodoxen verketterd, leverde gewaardeerde bijdragen aan de kwaliteit van het onderwijs, de humanisering en opvoeding van het volk. Zij ijverde ook voor leerplicht die juist door 'confessionelen' werd afgewezen als een inbreuk op het recht van de ouders.

TEGEN DE PAGANISTEN

Ging de schoolstrijd misschien om de financiering van het bijzonder onderwijs, zoals (zelfs door Jan Bank en Piet de Rooij) nog steeds beweerd wordt? De werkelijkheid is dat politieke leiders van confessionele partijen lang overheidsfinanciering afwezen om – naar zeggen – staatsinvloed te weren. Maar ouders noch kapitaalkrachtige gelovigen waren bereid om het eigen onderwijs adequaat te financieren. Daarom pleitte Groen van Prinsterer een tijd voor de splitsing van de openbare school in openbare (en dus door de overheid gefinancierde) gezindtescholen voor protestanten, katholieken en joden.

Politiek stelden de confessionelen voorlopig nog weinig voor. Bovendien waren er teveel onderlinge tegenstellingen. Coalities op landelijk en plaatselijk niveau leken uitgesloten. Dat veranderde toen de voormannen (Kuyper en Schaepman) een nieuwe ideologie bedachten, de *antithese*. Gesteld werd dat de tegenstelling tussen christenen en 'paganisten' (heidenen) essentieel groter was dan die tussen protestanten, katholieken. Paganisten, dat waren volgens hen liberalen en socialisten en andere 'vrijdenkers'. In 1888 werd het eerste coalitie-kabinet gevormd.

Ook de coalitiekabinetten zouden overigens voor 1917 met pijn en moeite (door verouderde belastingwetgeving) slechts kunnen zorgen voor enige subsidie. Op katholieke scholen was het financieringsprobleem niet zo nijpend, omdat daar geestelijken werden ingezet. In het Zuiden werden die soms aan het personeel van de openbare school toegevoegd. Ingezien werd dat adequate financiering alleen mogelijk was uit de algemene middelen. Dat leidde tot een ideologische 'ruil': 'Links' ging akkoord met de financiering, 'rechts' slikte de 'onchristelijke' elementen van de volkssoevereiniteit.

VOORWAARDELIJKE FINANCIERING

Artikel 23 is, naar het lijkt, een onneembare barrière. Toch moet die aangepast worden aan de huidige maatschappelijke realiteit. Mijns inziens kan volstaan worden door in het derde lid van het grondwetsartikel het adjectief 'openbaar' te verwijderen. Dan resteert: "Het onderwijs wordt, met eerbiediging van ieders godsdienst of levensbeschouwing, bij de wet geregeld." Daardoor krijgen de overige termen van het artikel (deugdelijkheid, keuzevrijheid van leermiddelen en personeel, alsmede de financiering van bijzonder onderwijs naar dezelfde maatstaf als het openbaar onderwijs) een duiding die spoort met hetgeen nu sociaal wenselijk is. De eisen van

deugdelijkheid in de onderwijswetgeving zouden vervolgens zodanig moeten worden gedefinieerd dat financiering uit de openbare middelen wordt gekoppeld aan de verplichting integratie en tolerantie actief na te streven.

De (verwaterde) confessionele scholen kunnen dan getransformeerd worden in openbare of algemeen bijzondere op grond van de nieuwe kwaliteitscriteria, gegeven het feit dat vrijwel elke school levensbeschouwelijk pluriform is. Daarbij bepleit ik de invoering van het vak *kennis van het geestelijk leven*, in relatie met het verplichte vak geschiedenis, met examens. Voor de hogere klassen van het voortgezet onderwijs pleit ik voor *historiografie in relatie tot levensbeschouwing* en *filosofie* als verplichte thema's in het geschiedenisonderwijs.

'HET NASTREVEN VAN INTEGRATIE EN TOLERANTIE ZOU VERPLICHT MOETEN WORDEN'

Scholen die zouden willen vasthouden aan hun orthodoxie en die daardoor min of meer polariseren en de integratie belemmeren zouden alleen recht moeten hebben op financiering van de intellectuele, lichamelijke en kunstzinnige vorming. Daarnaast moet worden bekeken of het geschiedenisonderwijs op deze scholen in aanmerking komt voor financiering. Specifiek godsdienstonderwijs zou alleen uit de algemene middelen gefinancierd mogen worden als dit niet leidt tot polarisatie. Scholen die haat zaaien zouden moeten worden verboden. 'Shariascholen' kunnen dus niet. Conclusie: Als men de consumenten (ouders en leerlingen) als de dragers van de onderwijsvrijheid beschouwt en de integratie en harmonie serieus wil bevorderen, is herziening van de grondwet en de onderwijswetgeving een kwestie van gezond verstand en beschaving.

Dr A.A. de Bruin, *Het ontstaan van de schoolstrijd. Uitgeverij de Vuurbaak, Barneveld 1985. ISBN 9070057905.*

SCHEMA TOEKOMSTIGE ONDERWIJSSTRUCTUUR
Onderwijsdoelen 21ste eeuw: scholing in een multiculturele samenleving, waarbij integratie en tolerantie absolute criteria zijn voor financiering uit de algemene middelen.

	Intellectuele scholing	Objectieve multiculturele Informatie	Specifieke Levens- beschouwelijke informatie	Polarisatie	Onderwijs koepelorganisatie
Openbaar en algemeen bijzonder onderwijs: Financiering uit algemene middelen?	ja	ja	ja	Polarisatie verboden	Algemene Koepel
Confessionele scholen met een pluriforme schoolbevolking. Financiering uit algemene middelen?	ja	ja	ja	Polarisatie verboden	Algemene koepel
Confessionele scholen met een pluriforme schoolbevolking en lerarencorps dienen algemene grondslag te krijgen.					
Schoolbevolking Homogeen**	ja	ja	ja	Geen polarisatie	Specifieke koepelorganisatie

MOHAMMED BENZAKOUR

TROUWEN IS GEEN PRETJE

Het CBS meldt dat het huwelijk op een naoorlogs dieptepunt is beland; niet eerder zijn zo weinig Nederlanders (72.000 duizend) in de echt verbonden. Wie verbaast het? Het is het zoveelste bewijs dat de man-vrouw verhouding in een crisis verkeert. Scheiden is populairder dan trouwen en overspel lijkt een nationale sport geworden. Vandaag in het bootje vol rijstkorrels en anjers, morgen met dodelijke blik op het stadhuis de echtscheidingsakte ondertekenen. Het is een wet: hoe langer de ingehuurde feestlimousine, hoe korter het huwelijksgeluk. Waar is het misgegaan?

'DE WAARHEID IS DAT DIT SPROOKJE HET WETTELIJKE INSTITUUT BELICHAAMT VAN KOMMER EN KWEL'

Ik denk dat de neergang begon toen we onze eisen en verwachtingen gingen opschroeven. Toen de vrouw begon te sleutelen aan de man en de man aan de vrouw. De vrouw moet niet alleen een ster zijn met de pollepel en tussen de lakens, maar ook in de buitenwereld. De man moet niet alleen een ster zijn in de buitenwereld, maar ook met de pollepel en tussen de lakens. Het gezinsleven als één stralende euforie, elke dag het Zwitser Leven-gevoel, *the sky is the limit*. We zijn zo obsessieel bezig met gelukkig-zijn dat we iets vergeten: gelukkig ben je niet, maar kun je hooguit worden. Geluk is een bal; we hollen er achteraan en als we hem grijpen, laat-ie zich wegschoppen.

Van kindsbeen wordt ons gefabuleerd over die *honey-moon* van rozengeur en maneschijn. Een grotesk sprookje. De waarheid is dat dit sprookje net als de bajes het wettelijke instituut belichaamt van kommer en kwel. Plichtplegingen en zorgen. Stank en sleur. Verantwoordelijkheden en onvrijheid. En het ergste: je doet het nooit goed. Altijd schiet je tekort. Resultaat: eeuwig gezeur en gekibbel. Het eten smaakt duf, de lakens stinken, de muziek staat te hard, het gesnurk is zenuwwekkend. Alle troost en schoonheid van het illusoire huwelijksgeluk verdampt als rook zodra je besloten hebt

elkaars scheten dagelijks te moeten aanhoren. De mens is geboren in zijn uppie en zal in zijn uppie sterven. (Natuurlijk bestaan er uitzonderingen, zoals mijn ouders, maar liever spreek ik over hoofdlijnen.) Elsschot waarschuwde ons al:

*Toen hij bespeurde hoe de nevel van den tijd
In d'ogen van zijn vrouw de vonken uit kwam doven,
Haar wangen had verweerd, haar voorhoofd had
doorkloven, Toen wendde hij zich af en vrat zich op van spijt.*

En toch trouwen we. Want we zijn bang alleen te zijn. We zijn bang ongelukkig te worden.

In niet-westerse landen, zoals Marokko en Turkije, wordt veel minder gescheiden. Reden: het huwelijk wordt daar niet gezien als bron van eeuwig geluk maar als noodzakelijk kwaad. Als religieuze plicht. Als voortzetting van de stamboom. Of: als ultieme kans om te ontsnappen aan de beklemming van huis en dorp. Daarbij speelt ook status een rol: getrouwde individuen genieten meer aanzien & respect dan vrijgezellen. Mannen zeggen: 'Kijk, Rachid heeft geld om een gezin te onderhouden.' Vrouwen zeggen: 'Kijk, Fatima heeft het gepresteerd een man voor zich te winnen en een gezin te stichten.'

In het westen liggen, als gezegd, de motieven anders.

'EN HET ERGSTE: JE DOET HET NOOIT GOED. ALTIJD SCHIET JE TEKORT'

Hier zoeken we een zielemaatje. We *daten*, dineren, bioscopen, *discoën*, *chillen*, *chatten* en copuleren ons een ongeluk en denken dan eindelijk het zielemaatje gevonden te hebben. Tot we op een ochtend ontwaken en met hangende mondhoeken vaststellen: 'Dit dekseltje past helemaal niet op mijn potje verdomme!' Het doek valt.

In Marokko daarentegen begint en eindigt het huwelijkse plezier bij het eerste-drie-dagen-ceremonieel. Beide partijen

weten dat. Drie dagen goed vreten, lachen, vliesjes doorprikken, beschenken danspartijen en veel geloei. Daarna begint het echte leven en dat leven is stukken onfeestelijker. Ruzies, bedrog, ontrouw en een onstuitbare stroom babypoep en kroostkakofonie. Vooral 's nachts. Maar doordat deze noden lang tevoren waren ingecalculleerd kan het huwelijk alleen nog maar meevallen, – zelfs als er klappen vallen. Een Arabisch koffiehuisgezegde luidt immers: 'Geef elk avond je vrouw een lel, als jij niet wilt, wil zij het wel' – vrij naar rijm. Vrouwen weten dat en zijn daarop berekend. Sterker, ze verlangen er stiekem naar. Ja mensen, hier wordt een publiek geheim onthuld: Marokkaanse vrouwen vinden mannen die niet regelmatig de tanden laten zien én voelen waterige weekdiertjes. En wie raakt er nou opgewonden van een waterig weekdiertje? Ik heb weleens beweerd dat markies de Sade in een vorig leven beslist een Marokkaan moet zijn geweest.

Maar in ons moderne Westen heeft de luxe en weelde ons totaal gecorrumpeerd. Alles glimt in het teken van een fictief (huwelijks)geluk. Geweld en pech willen we volledig verbannen. Het huwelijk als Hof van Eden. Maar als dat Hof een nachtmerrie blijkt en de 'zelfontploffing' (wat al die contemporaine vrouwen willen) wat karig uitpakt, ontbinden we terstond het contract. Mits je Elsschot leest en denkt:

*Ik sla haar dood en steek het huis in brand.
Ik moet de schimmel van mijn stramme voeten wassen
en rennen door het vuur en door het water plassen
tot bij een ander lief in enig ander land.*

Tijdschrift voor Humanistiek

Tijdschrift voor
Humanistiek 26

Richt zich op het snijvlak van maatschappelijke ontwikkelingen, culturele vragen en existentiële thema's in relatie tot praktijkvelden waarbinnen humanistische organisaties actief zijn.

Het verschijnt viermaal per jaar.

Kijk ook op de vernieuwde website

Humanistiek.net

Dé website voor Humanistiek

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:

Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam
T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW - NIEUW

Tao Teh King

Lao Tzu

Al meer dan vijftientig eeuwen putten mensen kracht en inspiratie uit de 81 bespiegelingen van de Tao Teh King, wereldwijd erkend als een van de meest toegankelijke en tegelijkertijd meest diepzinnige verhandelingen over mens en natuur, wijsheid en onwijsheid, vrede en onvrede, afhankelijkheid en onafhankelijkheid.

De vertolking van Archie J. Bahm, waarvan deze uitgave de eerste Nederlandse vertaling bevat, is baanbrekend vanwege zijn vernieuwende interpretatie van Tao als Natuur en Zijn.

ISBN 90 6665 726 X
96 pagina's - 11,00
<http://www.swpbook.com/767>

Uitgaven van Uitgeverij SWP zijn verkrijgbaar in de boekhandel

Voor meer informatie:

Uitgeverij SWP / Postbus 257 / 1000 AG Amsterdam
T 020 330 72 00 / F 020 330 80 40 / www.swpbook.com

Uitglijder van een bedenkkelijk theocraat

Kort voor minister Piet Hein Donner van Justitie min of meer de verantwoordelijkheid nam voor het falen van zijn ondergeschikten bij de brand in het cellencomplex op Schiphol, was hij al onder vuur gekomen door een opmerking over invoering van de sharia in een democratie als de Nederlandse. Onhandig of openhartig?

‘Voor mij staat vast: als tweederde van alle Nederlanders morgen de sharia zou willen invoeren, dan moet die mogelijkheid toch bestaan. Zo iets kun je wettelijk toch niet tegenhouden. Het zou ook een schande zijn om te zeggen: dat mag niet!’

Aldus (toen nog niet ex-) minister Piet Hein Donner aan het slot van *Het land van haat en nijd* van Max van Weezel

en Margalith Kleijwegt. Alom commotie, maar in het kamerdebat van 14 september kreeg Donner absolutie nadat hij had verklaard dat ook volgens hem de sharia een bedreiging vormde voor de democratie. Hadden de media weer eens een hype veroorzaakt?

Sommige vonden van wel. Spraken van een ‘gedachte-experimentje’ dat hun CDA-minister had ingezet als rechts-

geleerde. Net als Herr Ratzinger in dezelfde week niet als paus, maar als wetenschapper op de militante achtergrond van Mohammed had gewezen. Merkwaardig overigens, die opschudding en verontwaardiging daarover in het westen. (die pavlov-reacties bij moslims in het oosten zijn misschien beangstigend, maar niet interessant). Want meer nog dan Wojtila is Ratzinger in zijn hoedanigheid van Hoeder van de Congregatie voor de Geloofsleer door zijn afwijzende standpunt tegenover geboortebeperving tot op de huidige dag indirect verantwoordelijk voor genocide onder derdewereldkatholieken. En daarvoor heeft hij de afgelopen jaren uitdrukkelijk steun gezocht bij zijn ultra-conservatieve collega's in Cairo en Riyad. En gevonden. Toch ontvangt ook deze paus alom respect. Maar nu hij in een citaat verwijst naar de geschiedenis van kriegsheer Mohammed was de wereld te klein. Wetenschapper? Er zijn twee soor-

ten wetenschappers. De eerste weet bijvoorbeeld alles van postzegels. De tweede ontdekt nieuwe methoden om beter te kunnen meten en weten.

GEVAARLIJKE OPVATTINGEN

Ratzinger is een postzegelverzamelaar. Want een christen die zich deels baseert op de uiterst agressieve joodse bijbel en een Heiland vereert die vertelt dat hij is

lieden over vrijheid van meningsuiting en het vooral niet verbieden van partijen omdat er anders een oncontroleerbare veenbrand onder Neêrlands bodem zou voortwoeden. Maar op een enkele wildeman na zal niemand radicale partijen verbieden die onprettige dingen binnen de wet beogen. De positie van vrouwen en homoseksuelen binnen het dagelijkse traditionele joden-, christen- en moslimdom, het is allemaal heel

'RELIGIE STAAT VOOR DONNER BOVEN DE SAMENLEVING'

gekomen om 'het zwaard' te brengen, zou zich in een wetenschappelijk debat zeer bescheiden moeten opstellen. Bovendien is hij niet alleen geestelijk leider, maar ook wereldlijk hoofd van een soevereine staat met een eigen euro. Ook Donner is een postzegelverzamelaar. Want een gedachte-experiment voer je ten einde en dat deed Donner nu juist niet in zijn interview met Kleijwegt en Van Weezel. Doodjammer dat noch de media noch de kamerleden ingingen op de achtergronden van Donners boutade in het interview aan het slot van *Het land van haat en nijd*. Want die achtergronden duiden op gevaarlijke opvattingen, niet zozeer de boutade. In het interview laat de CDA-minister immers zijn provocerende uitspraak voorafgaan door een aantal nuanceringen. Een *parlementaire* meerderheid – daarop doelt hij uiteraard – van tweederde die de Grondwet wijzigt, baseert zich op partijen en hun programma's. Die moeten zich ook volgens hem aan de wet houden. Waarom dan deze parmantige boutade? Wij hebben geen hoogleraren staatsrecht nodig om ons te laten voorrekenen dat Donner van een louter theoretische situatie uitging. Los van internationale verdragen waaraan Nederland zich heeft verbonden, zullen de kamerleden die een meerderheid vormen om de constitutie aan te passen, lid zijn van een legale partij en als persoon geen object van rechtsvervolgning. In het kamerdebat kwaakten ook wat

onprettig en deprimerend, maar valt binnen de wet. Anderzijds, een partij die in haar programma zet dat Nederlandse joden geen overheidsambten mogen bekleden omdat ze als kosmopoliet onbetrouwbaar zijn, wordt geheid verboden. Net als de partij die alle gekleurde Nederlanders wil retourneren naar het land van hun voorouders omdat de geliefde bodem slechts blanke bewoners kan velen.

EEN SHARIA 'LITE'

Ook wanneer een Nederlandse tak van Hezbollah – wat Donner kennelijk zou toejuichen, gezien zijn bijna libidineuze bewondering voor de Libanese Belg Abou Jahjah – een *hardcore* versie van de sharia in het programma opneemt, wordt die partij vrijwel automatisch verboden. Te strijdig immers met de vigerende rechten van vrouwen, homoseksuelen, anders gelovigen en ongelovigen. Te strijdig met de wetgeving over vrijheid van meningsuiting, vrijheid van godsdienst en het recht op euthanasie en abortus.

Want tussen de radicaal-islamitische droom en daad staan niet alleen Nederlandse, maar ook internationale wetten in de weg en praktische bezwaren van organisaties als *Amnesty International* en *Human Rights Watch*.

Een sharia *lite* die moslims – en wellicht ook andere gelovigen – wat leutig in de juridische familiesfeer laat rondartelen en meer niet – dat is de enige vorm die theoretisch ooit in aanmerking zou komen. Overigens biedt ook

Foto genomen voor het 'Hof van Katsina' in Bakori, Noord Nigeria, dat zich boog over het beroep dat Amina Lawal aantekende tegen het shariavonnis dat bepaalde dat zij gestenigd zou worden wegens overspel (na haar scheiding), september 2003. In hoger beroep werd Amina uiteindelijk vrijgesproken. (De vrouw op de foto is niet Amina.)

een sharia *lite* rechtsongelijkheid tussen gelovigen en ongelovigen.

Al zal de Commissie voor Gelijke Behandeling (CCB) – een institutie die maatschappelijk omgekeerd productief is aan die van de Ombudsman – deze rechtsongelijkheid een zorg zijn. Deze commissie stelt net als Donner de vrij-

uitdrukkelijk boven alle andere maatschappelijke verschijnselen. Een geseculariseerde samenleving, waarin godsdienst wordt beschouwd als een maatschappelijk verschijnsel als alle andere, vormt in zijn ogen dan ook een gruwel. Vandaar in het interview zijn onverholven leedvermaak over ongelovi-

dienstig opzicht radicaliseerden tegenover de vrijzinnige elite. Maar anders dan Maarten 't Hart, die niet alleen in zijn nieuwe roman *Het psalmenoproer* eveneens van zo'n fascinatie getuigt, trekt Donner daaruit voor de samenleving van 2006 totaal verkeerde conclusies.

't Hart gelooft al die onzin al heel lang niet meer en vindt sommige uitingen heel gevaarlijk. Donner zingt elke zondag braaf mee in de kerk en droomt zich vol leedvermaak af over de vrijzinnige elite die, zij het niet meer door zijn mannenbroeders, maar wel door jonge moslims, hardhandig in het godsdienstige gareel worden gezet. Dat de sharia Donner als christen zou treffen, zou buitensluiten en misschien in de gevangenis of erger zou doen belanden, maakt hem weinig uit. Zijn leedvermaak over seculiere Nederlanders die inderdaad eerder in de gevangenis of erger zouden belanden dan hij, verblindt hem van genoeg. Door de expliciete manier waarop Donner (juridisch) religie boven de samenleving wil plaatsen en eigenlijk binnen een specifieke religieuze rechtsorde, pleit hij al jaren zelf voor een bepaald

'ZIJN STEILE POSE ZIET MEN TEN ONRECHTE AAN VOOR EEN PRINCIPIËLE HOUDING'

heid van godsdienst boven alle andere constitutionele vrijheden en denkt even abstract in haar vonnissen over kleding en gedrag van boze moslims als de minister in zijn 'tweede sharia'. Zij laat zich dan ook weinig gelegen liggen aan het maatschappelijk effect van haar vonnissen over werknemers die zich expliciet en met zoveel woorden keren tegen de cultuur van het bedrijf of de organisatie waarin ze uit vrije wil gingen werken. Waardoor 'zuivere' moslimvrouwen met een redelijke opleiding verlost worden van het duivelse dilemma tussen enerzijds werken op basis van hun hoge opleiding zoals de Nederlandse samenleving dat graag ziet en anderzijds zorgen voor kinderen en echtgenoot conform de eisen van de traditionele islam. De geur van arbeidsdiscriminatie op basis van de islamitische achtergrond die de CCB heeft geschapen, legitimeert vooral de zuivere moslims om maar niet te solliciteren en de vrouwen om te gaan tutten met de kinderen.

ONVERHOLVEN LEEDVERMAAK

Alarmerender dan zijn shariaboutade is Donners suggestie dat politieke bewegingen die joden als ambtenaar willen weren en gekleurden naar elders willen helpen, genuanceerder moeten worden bekeken wanneer zij daarbij expliciet verwijzen naar hun religieuze uitgangspunten. Misschien niet die van nieuwkomers als Multatuli's Kwip of Kwip, maar wel van vertrouwde merken als JHWH, God en Allah. Religie staat immers voor Donner

gen en seculiere gelovigen die door de opkomst van de islam hun doorgeslagen, permissieve cultuur zien bedreigd. Desondanks was hij als enige minister in het kabinet-Balkenende populair bij columnisten als Anet Bleich en Frits Abrahams. Om zijn steile pose, die ze ten onrechte aanzien voor een principiële houding.

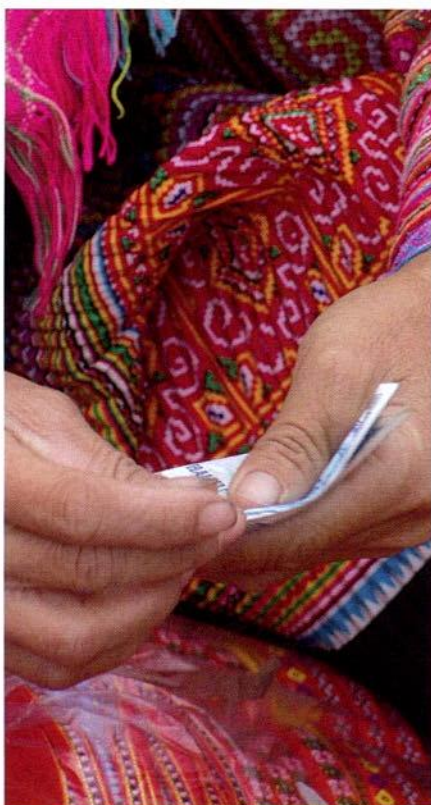
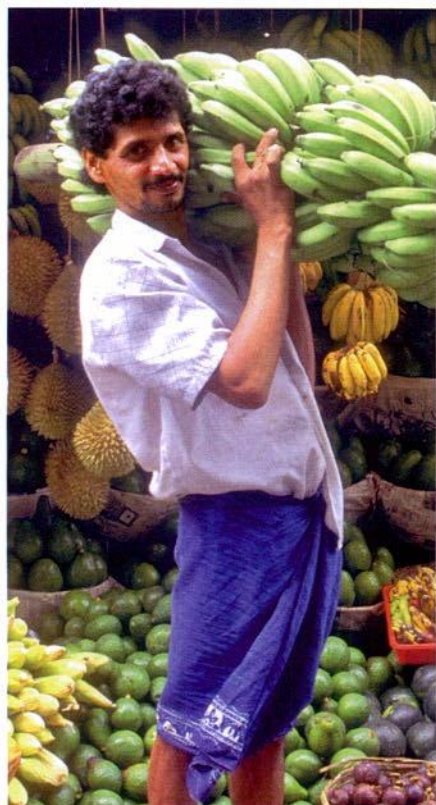
Donner kan zich maar niet neerleggen bij de situatie dat de anti-revolutionaire beweging en de daarbij behorende religie van zijn voorzaten en van Kuiper en Colijn demografisch vrijwel is gemarginaliseerd. Opgeslokt in het CDA en leeglopend in de PKN-kerk.

'ER IS HOOP VOOR DEZE GEFRUSTREERDE JURIST: DE GROEIENDE ISLAM'

Maar er is hoop voor deze gefrustreerde gereformeerde jurist: de groeiende islam. De oude tijden komen weerom. Daarom wilde Donner een paar jaar geleden de blasfemiewetgeving van zijn grootvader reanimeren. Daarom stelde onlangs deze minister van justitie (sic) bij de opening van de Amsterdamse Westermoskee dat 'men Gode meer gehoorzaam moet zijn dan mensen'. En nog recent bekende Donner dat hij het godslasterlijke optreden van Madonna het liefst had verboden, maar dat hij daarvoor geen mogelijkheden zag. In zijn analyse van de conservatieve islam getuigt Donner ook weer in *Het land van haat en nijd* van zijn fascinatie voor de *kleine luyden* die in gods-

type – reformatorische – sharia. Zo iemand is dan ook geen democraat, maar een bedenkelijke theocraat in de *battle dress* van een parmantig jurist. Donner moest uiteraard aftreden vanwege de vernietigende conclusies die het rapport over de Schipholbrand over de rol van de overheid had getrokken. Maar misschien zijn velen bij alle opschudding vergeten hoe juist Donner het conceptrapport op zijn bekende, parmantige manier heeft gebagatelliseerd. *Good riddance!*

August Hans den Boef is o.a. auteur van Nederland seculier!, Amsterdam 2003.

Noord-Zuid Internetsparen: Sparen met dubbel rendement

NIEUW

2,8% rente en €10,- startbonus voor u
èn een mooie start voor Mohlala in Zuid-Afrika*

Internetsparen met dubbel rendement? Dat kan met de nieuwe Noord-Zuid Internetspaarrekening van Triodos Bank. U heeft via de digitale snelweg 24 uur per dag toegang tot uw spaargeld en ontvangt een hoge rente, op dit moment 2,8%*! Uw spaargeld stelt Triodos Bank en de humanistische ontwikkelingsorganisatie Hivos in staat om kleine ondernemers in ontwikkelingslanden actief te ondersteunen. Zoals Mohlala in

Ja, ik wil meer weten over Noord-Zuid Internetsparen.

Naam

Voorletters

Adres

Postcode en plaats

Telefoon

m/v

Zuid-Afrika, die dankzij een lening een winkel in fruit en kleding kon beginnen waarmee zij het inkomen voor haar gezin wist te vergroten.

Nog nooit was werken aan rendement voor jezelf en een ander in een ontwikkelingsland zo eenvoudig. Open vòòr 15 november a.s. een Noord-Zuid Internetspaarrekening, stort €250,- of meer en ontvang een startpremie van €10,-. Triodos Bank doneert bovendien voor iedere geopende Noord-Zuid Internetspaarrekening €10,- aan Hivos.

Recycle de bon, bel gratis 0800 020 20 27 of open de rekening direct via www.triodos.nl

* Tarief per 16 september 2006, wijzigingen voorbehouden.

 De door u verstrekte gegevens gebruiken de Triodos Bank instellingen voor het uitvoeren van marketingactiviteiten. Wilt u geen informatie over onze producten en diensten ontvangen, dan kunt u dat kenbaar maken bij Triodos Bank.
Triodos Bank, Antwoordnummer 170, 3700 v8 Zeist, (postzegel niet nodig)

HU 80906-2

Triodos Bank
Van nature betrokken

geen grenzen
aan mensen
Hivos

'Het is onze eigen elite, die met excessief geweld naar de hegemonie streeft'

TEKST **STAN VAN HOUCKE**

Een van de meer serieuze vertolkers van een 'conspiracy-theory' over 9/11 is de Amerikaanse emeritus hoogleraar David Ray Griffin. In zijn boek '11 September. Een onderzoek naar de feiten' concludeert hij dat het officiële rapport over 11 september 2001 'een leugen is van 571 pagina's.' De Britse voormalige minister van Milieu, Michael Meacher, kwalificeerde het boek als 'een uitstekend overzicht van de verontrustende vragen die nog steeds moeten worden beantwoord, als tenminste democratische controle over politieke en militaire leiders iets te betekenen heeft.' Stan van Houcke sprak met Griffin over zijn boek.

Gezicht op de ramplocatie, ongeveer een half uur na het instorten van de eerste toren. (Foto Reuters/WFA)

“In het begin accepteerde ik het officiële relaas, en net als alle andere liberalen ging ik ervan uit dat de aanslagen het gevolg waren van onze gewelddadige politiek in het buitenland. Pas nadat ik Paul Thompson’s website met de ‘911 Timeline’ had gelezen, besepte ik dat er letterlijk honderden berichten waren die in tegenspraak waren met de officiële versie, berichten die een of twee keer in de massamedia waren verschenen en vervolgens geen follow-up kregen. Ik begon me er daarom werkelijk in te verdiepen. Wat ik gaandeweg ontdekte heeft me niet echt geschokt. Ik had namelijk al een jaar lang kritische analyses van onze buitenlandse politiek gelezen ter voorbereiding van het schrijven van een boek over het Amerikaans imperialisme, en ik wist dan ook dat wij maar al te vaak excuses hebben verzonnen om een oorlog te kunnen beginnen zodra we daarmee bepaalde politiek-economische belangen veilig konden stellen. ‘11 september’ was weliswaar een veel grotere operatie dan bijvoorbeeld Hitler’s complot om Polen te kunnen aanvallen en de Japanse samenzwering om Mantsjoerije te kunnen bezetten, maar was er wel een van hetzelfde soort. Dergelijke acties zijn eigen aan imperialistische naties.”

‘EEN HANDVOL ARABIEREN DIE HET MEEST GEAVANCEERDE DEFENSIESYSTEEM TE SLIM AF ZIJN?’

TABOE IN DE MEDIA

“Hoewel vele doorgaans geloofwaardige mensen wezenlijke kritiek op de officiële lezing van 11 september hebben geuit, besteedden de massamedia hieraan geen enkele serieuze aandacht. De belangrijkste reden is dat in de Verenigde Staten, en ik neem aan ook daarbuiten, de massamedia in handen zijn van grote concerns, die de belangen van hun

aandeelhouders dienen en zeker niet openheid en democratie. De wapenfabrikant General Electric bijvoorbeeld bezit het NBC netwerk.

Er bestaat in de VS een lange geschiedenis van geheime operaties. Neem de moord op John Kennedy. Hoewel 80 procent

van de Amerikaanse bevolking niet gelooft in het Warren rapport, dat Lee Harvey Oswald als enige dader aanwees, kan daarover in de commerciële massamedia niet gesproken worden en ook niet over de talloze bewijzen die de officiële versie ondergraven. De autoriteiten proberen de kritiek af te schilderen als een maffe complottheorie. Daarbij gaat men voorbij aan het feit dat in de praktijk van het dagelijks leven we maar al te vaak te maken hebben met een of andere samenzwering, of het nu het beroven is van een bank door een

bende of het oplichten van de belastingdienst door grote bedrijven. Welnu, de officiële complottheorie gaat ervan uit dat negentien Arabieren, geïnspireerd door Osama bin Laden, het meest geavanceerde defensiesysteem in de geschiedenis der mensheid te slim af waren en op die manier de aanslagen konden plegen. De vraag is of deze samenzweringstheorie de beste bewijzen heeft. In mijn boek heb ik door de feiten te onderzoeken proberen aan te tonen dat de officiële versie niet klopt. Het begint al met het feit dat op 11 september de Amerikaanse luchtmacht niet onmiddellijk de gekaapte vliegtuigen volgde. De standaardprocedure is dat binnen enkele minuten nadat er onverwacht verlies van radiocommunicatie met een vliegtuig optreedt, het *North American Aerospace Command* volgens eigen zeggen ‘binnen enkele minuten’ een F-15 laat opstijgen voor een

‘IEMAND MOET OPDRACHT HEBBEN GEGEVEN OM DEZE VLIEGTUIGEN NIET TE ONDERSCHIPPEN’

zogenoeten ‘alarmvlucht’ om het vliegtuig te ‘onderschepen.’ Om 8.14 uur had de *Federal Aviation Administration* aanwijzingen dat een vliegtuig gekaapt was, maar er ging

geen onderscheppingsvliegtuig de lucht in. Omdat we hier met een standaardprocedure hebben te maken, hoeft niemand speciaal om toestemming te worden gevraagd. Het feit dat tenminste 1 uur en 20 minuten later een vliegtuig ongestoord het Pentagon zou zijn ingevlogen, betekent dus dat iemand opdracht moet hebben gegeven

om *niet* op te stijgen. Desgevraagd hebben de militairen drie verschillende verklaringen gegeven voor het feit dat de procedure niet werd gevolgd, alle drie even onwaarschijnlijk.”

Fotos v.l.n.r.: Instorting van de tweede toren. Stalen balkfragmenten worden tientallen meters ver weggeslingerd. (Foto uit het boek) Luchtopname van de kolkende stofwolken in de straten van Manhattan. (Foto uit het boek)

ONVERKLAARBARE GEBEURTENISSEN

“Waarom werd er niet opgetreden? Het openbare rapport van de 11 september commissie van het Congres heeft dat voor zoete koek geslikt, zoals onze politici meer dingen klakkeloos hebben aangenomen. Zo is onlangs via de pers bekend geworden dat de CIA al twee maanden voor 11 september Condoleezza Rice en haar Nationale Veiligheids Staf heeft gewaarschuwd voor een op handen zijnde aanval van Al Qaida. Leden van de Congrescommissie verklaren nu publiekelijk dat ze geschokt zijn dat Rice en consorten deze informatie hebben achtergehouden en dat de geheime dienst ‘er niet in slaagde haar te overtuigen om actie te nemen.’ Waarom nam de Bush-regering geen stappen?

Ook het volgende is onverklaarbaar. Volgens de officiële versie was de enige energie die de twee torens verwoestten de energie die vrijkwam door de zwaartekracht. Die energie zou de meer dan 300 stalen pijlers in elke toren in relatief korte stukken van minder dan 20 meter hebben gebroken, en al het beton van de 110 etages hoge wolkenkrabbers plus alles wat er in die gebouwen zat hebben verpulverd in kleine stofdeeltjes. Je kunt je voorstellen dat als je beton van de honderdtiende verdieping naar beneden gooit het in zeer kleine stukjes uiteen zal spatten, maar toch stukjes die je kunt oprapen. Dat was echter niet het geval met de *Twin Towers*. Die verpulverden in stof, vandaar die enorme stofwolken. De software-engineer Jim Hoffman heeft berekend dat alleen al voor de energie die nodig was om de stofwolken

op 11 september zo te doen uitdijen er tien keer meer energie nodig is geweest dan de energie die vrijkwam door zwaartekracht. Waar kwam die energie vandaan als er geen explosieven zijn gebruikt?

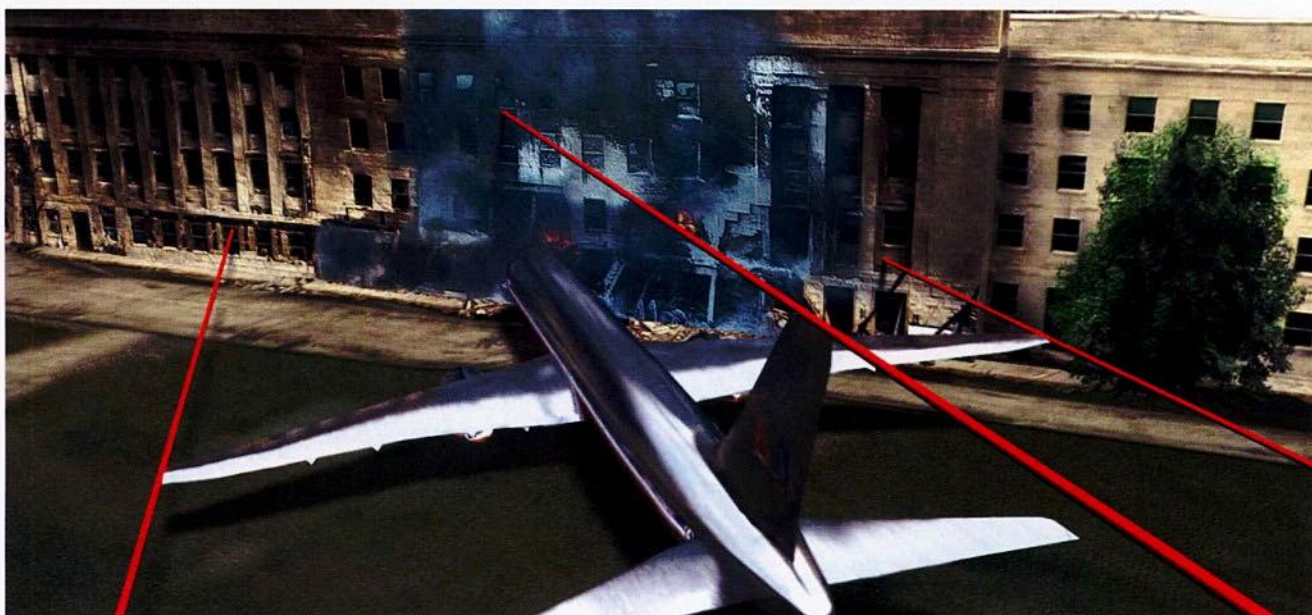
Even wonderlijk is de officiële verklaring van de Congrescommissie voor het ineenstorten van de twee torens. De oorzaak zou de inslag zijn geweest van de vliegtuigen en de

‘IK BEN VAN MENING DAT EEN DEEL VAN ONZE POLITIEKE EN MILITAIRE ELITE BETROKKEN WAS BIJ DE AANSLAG’

enorme hitte die door de kerosinebranden werd veroorzaakt, overigens een verklaring die door geen enkele officiële instelling wordt bekrachtigd. Dat kan ook niet omdat een open kerosinevuur niet heter wordt dan zo’n 925 graden Celsius en staal pas smelt bij ongeveer 1500 graden Celsius. Nog wonderlijker is dat een gebouw van 415 meter hoogte binnen tien seconden keurig rechtstandig ineenstortte, ongeveer de snelheid van een vrije val, alsof er geen enkele weerstand was, als een object dat ongestoord door de lucht valt. Hoe kan dat zonder dat men met explosieven heeft gewerkt?

Brandweerlieden aan het werk in de namiddag van 11 september 2001. (Foto Reuters/WFA)

'Hoe kon een Boeing 757 met een spanwijdte van 38 m in het Pentagon verdwijnen zonder een gat van ook maar bij benadering die omvang in de gevel achter te laten?' (Fotomontage uit het boek)

Het meest raadselachtige is het derde gebouw, het nabijgelegen WTC-7, dat op die dag ineensloot zonder door een vliegtuig te zijn getroffen. De eigenaar van het 47 verdiepingen tellende gebouw verklaarde voor de Amerikaanse televisie dat hij in overleg met de brandweer had besloten *to pull it*, een term die door explosieven-deskundigen wordt gebruikt. En inderdaad, volgens vakmensen die de beelden van de ineenslorting hebben gezien is hier sprake van een zogeheten 'gecontroleerde vernietiging' met explosieven. Maar volgens diezelfde deskundigen moeten die explosieven er al vóór de aanslagen ingezet hebben, want die kun je niet in een paar uur aanbrengen. De vraag is waarom en door wie zijn ze geplaatst? Een ander groot mysterie is de enorme hitte onder de WTC-gebouwen. Een maand na de ineenslorting was de temperatuur er nog rond de 1000 graden Celsius. Men vond er gesmolten staal en dat feit is niet controversieel, getuigen hebben verklaard dat maanden later hete balken uit het gat werden gehesen waarvan gesmolten staal was afgedropen. Volgens Steven Jones, hoogleraar Natuurkunde, kan dit veroorzaakt zijn door een explosief als thermite, omdat gebouwen die niet door explosieven zijn geveld 'onvoldoende energie bezitten om grote hoeveelheden metaal te doen smelten.'

VLIEGTUIG 'VERDAMPT'

"Dan de aanslag op het Pentagon. De officiële verklaring is dat een Boeing 757 een relatief klein gat boorde in de westzijde van 's wereld grootste kantoorgebouw. Het merkwaardige alleen is dat er geen overblijfselen van het vliegtuig werden gevonden. De officiële verklaring is dat de vleugels

inklapten, zonder overigens een afdruk op de gevel achter te laten, en vervolgens naar binnen vlogen. Niet alleen is dit in strijd met alle betrokken natuurwetten, maar de brandweercommandant en andere getuigen die binnen waren hebben verklaard dat ze geen brokstukken van een vliegtuig hadden aangetroffen. De officiële verklaring was vervolgens dat het vliegtuig door de intense hitte was 'verdampt'. Maar ja, hoe wist men dan dat het daadwerkelijk om een Boeing 757 ging? Het antwoord was dat ze dat aan de hand van de overblijfselen van passagiers hadden bepaald.

Kortom, hier is sprake van een buitengewoon mysterieuze brand, die in staat is een heel vliegtuig te laten verdampen terwijl het intense vuur lichaamsdelen in tact laat. Er zijn videobeelden van die aanslag, gemaakt door camera's van een benzinestation, een hotel en een overheidsgebouw, maar die werden vijf minuten later al door de FBI geconfisqueerd. De autoriteiten weigeren die beelden vrij te geven, zelfs de Congrescommissie heeft ze niet gezien, terwijl de politici de FBI juridisch hadden kunnen dwingen dit bewijsmateriaal over te leveren. Een tijdje geleden heeft de FBI na veel publieke druk vijf videobeeldjes vrij gegeven, waarop weliswaar de ontploffing te zien is, maar niet een vliegtuig. Al met al zijn er talloze ongerijmdheden, onjuistheden en absurditeiten in de officiële complottheorie en toch accepteren de massamedia dit, en ook de volksvertegenwoordigers."

MET WELKE MOTIEVEN?

"Ik ben een van de Amerikanen die denkt dat er een heel andere samenzwering bestaat. Ik ben van mening dat een deel van onze politieke en militaire elite betrokken was bij

de aanslag. En ze hadden daarvoor een heel sterk motief, namelijk het creëren van het eerste wereldwijde rijk in de geschiedenis. Dat verzin ik niet. Het enige dat men hoeft te doen is te lezen wat de Amerikaanse neoconservatieven hierover zelf schreven, al op het moment dat de Sovjet Unie

'DIT DREIGT IN FASCISME TE EINDIGEN, DAAR ZIJN WE SINDS 11 SEPTEMBER 2001 DUIDELIJK NAAR OP WEG'

ineenstortte. Ze stelden dat we eerst in een bipolaire wereld leefden, waarin de Washington nog enigszins door Moskou beperkt werd in zijn ambities, maar dat we nu in een unipolaire wereld leven waarbij de VS dankzij zijn militaire macht de alleenheerschappij bezit. Vlak voor zijn vertrek als minister van Defensie gaf in 1992 Dick Cheney zijn medewerker, de neoconservatief en huidige directeur van de Wereldbank Paul Wolfowitz, de opdracht om richtlijnen te ontwerpen voor een nieuwe defensiepolitiek om het Amerikaans imperium uit te breiden. Nadat zijn rapport was uitgelekt ontstond in de pers een controverse omdat toentertijd de VS zich niet openlijk afficheerde als een imperium. De nieuwe defensiepolitiek zou als eerste doelstelling moeten hebben 'het voorkomen van de opkomst van een nieuwe rivaal.' De enig overgebleven wereldmacht moest de hegemonie militair waarborgen door, zo werd gesuggereerd, een preventieve oorlog te beginnen zodra de Amerikaanse belangen in gedrang kwamen. Destijds werd Cheney nog gedwongen zich van dit rapport te distantiëren en moesten de neoconservatieven wijken voor Clinton. Maar acht jaar later kwamen ze onder Bush met volle kracht terug. Inmiddels had Cheney een nieuw geheim rapport laten schrijven met daarin opnieuw 'een blauwdruk voor het behoud van de Amerikaanse wereldwijde superioriteit, om de opkomst van een grote machtsrivaal uit te sluiten, en om de internationale veiligheids orde te laten sporen met Amerikaanse principes en belangen.' Energievoorziening, olie, is daarbij het voornaamste belang. Daarom heeft 'de Verenigde Staten... decennialang getracht een meer permanente rol te spelen in de regionale veiligheid van de Golf. Hoewel het onopgeloste conflict met Irak een onmiddellijke rechtvaardiging verschaft, overstijgt de noodzaak van een aanzienlijke Amerikaanse militaire aanwezigheid in de Golf het vraagstuk van het regime van Saddam Hoessein,' zo stelden de samenstellers. Maar ze beseften dat om deze wereldwijde militaire strategie bij het grote publiek acceptabel te maken 'één of andere catastrofale en als katalysator werkende gebeurtenis - zoals een nieuwe *Pearl Harbor*' nodig zou zijn, aldus het rapport dat precies een jaar vóór 11 september 2001 verscheen. Om die wereldheerschappij mogelijk te maken moest de VS de enige zijn die ruimtewapens bezat. Zo zal worden voorkomen dat een rivaal als China, de Europese Unie of Japan de macht van Washington ooit durft

uit te dagen. Als nu de VS de oliebronnen beheerst zal de rest van de wereld ons moeten gehoorzamen. Daar gaat het allemaal om en dit zijn bijzonder sterke motieven voor mensen die met excessief geweld streven naar de hegemonie.

De VS is een plutocratie geworden. De bevolking heeft geen greep op wat de regering doet. We zijn geen democratie meer, het is een systeem van, voor en door de rijken. Dit dreigt in fascisme te eindigen, daar zijn we sinds 11 september 2001 duidelijk naar op weg. Vergeet niet dat de Amerikaanse elite al in de jaren twintig en dertig veel bewondering toonde voor Mussolini. Die had geen last van de democratie, die kon doen wat hij wilde. Hij had een corporatieve staat opgebouwd waarbij de grote concerns de regeringspolitiek bepaalden. En precies hetzelfde gebeurt momenteel in de VS. De elite is altijd huiverig geweest voor de democratie, dat blijkt wel uit de geschriften van onze achttiende eeuwse politici. President James Madison bijvoorbeeld, de 'Vader' van de Amerikaanse Grondwet, die 116 slaven bezat en een van de grondleggers van de VS is geweest, was uiterst sceptisch over een ware democratie omdat het de 'gelijke verdeling van bezit' en andere 'kwaadaardige projecten' zou betekenen. In de ogen van de toenmalige elite was de democratie er om de belangen van de rijken te dienen en niet die van de bevolking."

<http://stanvanhoucke.blogspot.com>

David Ray Griffin, 11 september. Een onderzoek naar de feiten. Vertaling Jesse Goossens. Uitgeverij Lemniscaat, Rotterdam. Paperback, 250 blz. incl. foto's. € 19,95.

DE DOORDENKER

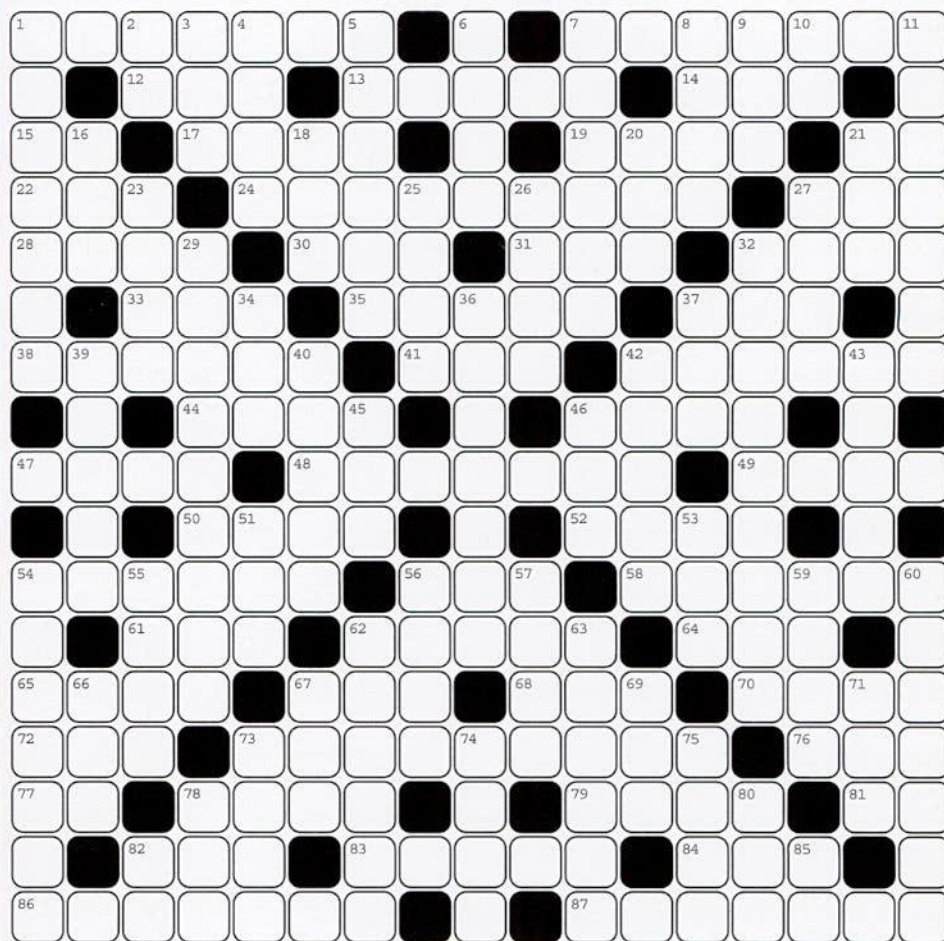
Horizontaal

1. (internationale) vergadering; 7. populaire Amerikaanse sport; 12. dakbedekking; 13. leesteken; 14. vordering; 15. tegenover (afk.); 17. honingbij; 19. klei-achtige grondsoort; 21. muzieknoot; 22. ledemaat; 24. lengtemaat; 27. aangesloten bij een vereniging; 28. meelmengsel; 30. troefkaart; 31. scheepsvloer; 32. vruchtenbrij; 33. grappenmaker; 35. roofdier; 37. hertensoort; 38. mannelijk beroep; 41. intens (vurig); 42. langwerpige pil voor rectaal gebruik; 44. eikenhout van schors ontdoen; 46. deel van gelaat; 47. oorsprong (wel); 48. benaming van een predikant; 49. insektenetend zoogdier; 50. smal stromend water; 52. gegraven diepte; 54. ongestoord kalm; 56. snel (vlug); 58. blazen (wapperen); 61. algemene energie raad (afk.); 62. soort plat rond gebak; 64. grap (grol); 65. rijstbrandewijn; 67. voor (in samenstelling); 68. Utrechts theater overleg (afk.); 70. voormalig voorzitter Humanistisch Verbond; 72. waterkering; 73. gebogen houten werpgerei die terugkeert naar de werper; 76. ontkenning; 77. persoonlijk voornaamwoord; 78. model (leest); 79. kleine eg (hark); 81. Rolls Royce (afk.); 82. watering; 83. slot (afloop); 84. boomsoort; 86. aantekenen; 87. soort gereedschap.

Verticaal

1. vesting (burcht); 2. autokenteken Nederland; 3. scheepstouw; 4. hooivork; 5. geraamte; 6. hoofd van een moskee; 7. gewichtheffersattribuut; 8. omlaag; 9. horizon; 10. burgerlijke stand (afk.); 11. teugel (toom); 16. Scandinavische muntsoort; 18. laaghartig; 20. eikenschors; 21. Chinese vermicelli; 23. het hoogste ontwikkelde wezen; 25. zuidvrucht; 26. nobel; 27. vergrootglas; 29. directeur van jubilerende humanistische instelling; 32. mannelijk beroep; 34. gymnastiektoestel; 36. buitengewoon begaafd; 37. mannetjeshond; 39. plaan die wij bewonen; 40. drijfveer (grond); 42. inwoner van Zeeland; 43. meisjesnaam; 45. hoogste gedeelte van een hellend dak; 46. deel van hals; 51. aanzien (roem); 53. in alle betekenissen (afk.); 54. voetbal-arena; 55. venster; 56. zuivelprodukt; 57. onvermengd; 59. interkerkelijke omroep Nederland (afk.); 60. niet hoogmoedig; 62. plaats in Duitsland; 63. turen; 66. recht stuk van een rivier tussen twee bochten; 67. duw (zet); 69. een (Engels); 71. sterk ijzerhoudende grondsoort; 73. agrarier; 74. zwemvogel; 75. snoekachtige zeevis; 78. runderen (algem. benaming); 80. afdichtingsmateriaal; 82. militaire rang (afk.); 85. vogel.

PUZZEL AD VAN DUN

78 49 40 38 59 1 7 35 17 86 29

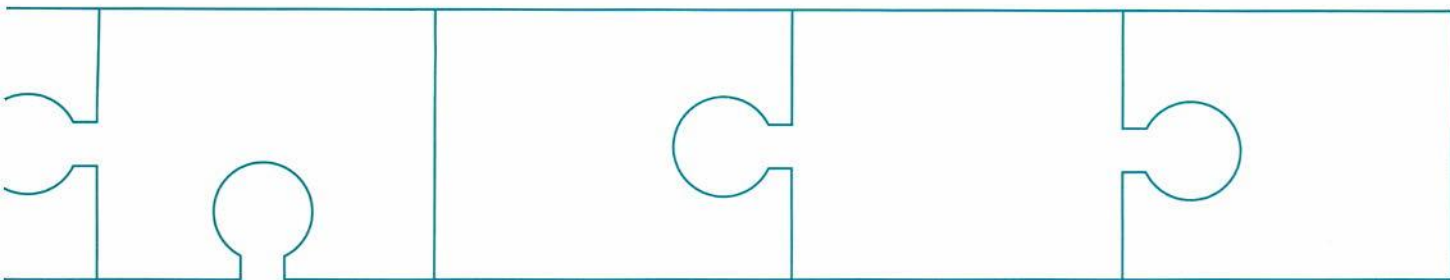
Als u mee wilt dingen naar de boekenbon van € 20,- die onder de goede inzenders wordt verloot, ontvangen wij graag uiterlijk 21 november uw oplossingen. Alléén wie beide oplossingen instuurt (dus het sleutelwoord van de kruiswoordpuzzel hierboven én de naam van de persoon die Hilde van Vlaanderen hiernaast beschrijft) kan in aanmerking komen voor de prijs. Stuur uw oplossingen op een ansichtkaart of briefkaart naar De Doordenker, Postbus 257, 1000 AG Amsterdam.

Oplossingen De Doordenker in de Humanist 4/2006

Puzzel 1: Mensenrechten

Puzzel 2: Cornelis Verhoeven

Winnaar: Henri W. van Leeuwen, Den Haag

ALS ZIJ NADACHT WAS ZE GELUKKIG

Het meest positieve in haar leven noemde zij: 'een nooit aflatend, alles beheersend fundamenteel gevoel van onbegrensde lotsverbondenheid met alles wat leeft'. Eerbied voor de medemens, vrijheid voor zichzelf. Kernwaarden in het bestaan van een filosofe, geboren in het jaar, waarin in Rusland de lijfeigenschap werd afgeschaft. Zij wilde vrij zijn, om de waarheid te zoeken, om kennis te vergaren, om te denken, dat was haar levensdoel. Alles in haar leven maakte zij ondergeschikt aan deze doelstelling. Zelfs de liefde was voor haar geen vervanging van haar intense drang en verlangen om te leren.

Haar vader, van oorsprong afkomstig van de Hugenoten, was een generaal, die van de tsaar een adellijke titel kreeg. Haar moeder was van Deens/Duitse adel. Ze groeit op met vijf oudere broers in het Sint Petersburg van eind negentiende eeuw. Op haar zeventiende ontmoet ze een dominee, huisleraar van de kinderen van de tsaar, een Nederlander onder wiens leiding zij godsdienstgeschiedenis, logica en filosofie studeert. Met deze liberale, onorthodoxe leraar leest zij Kant, Rousseau en Voltaire, zij leert zelfstandig denken. In die tijd komt zij tot het besluit, dat God niet bestaat. In haar eerste boek, dat zij op haar 24^e onder pseudoniem schrijft, houdt zij zich bezig met de existentiële vraag: wat gebeurt er als een mens zijn geloof (in God) verliest? Net als verschillende andere Russische vrouwen uit goede milieu's gaat zij in Zwitserland studeren, waar een van de weinige universiteiten is, waar vrouwen toegelaten worden. Zij studeert er onder andere filosofie en kunstgeschiedenis. Hoewel er verschillende mannen zijn,

die graag een diepgaande relatie met haar willen, ziet zij in hen niets anders dan geschikte discussiepartners. Erotiek betekent liefde, gebondenheid, een gezin, ondergeschikt zijn aan een man. Zo'n leven kwam voor haar niet in

'WAT GEBEURT ER ALS EEN MENS ZIJN GELOOF (IN GOD) VERLIEST?'

beeld. Daarom trok zij zich terug, zodra er een directe vraag kwam. Zij schreef gedichten, verhalen, artikelen. Zij studeert en reist, zij leest en discussieert, in Italië, Zwitserland en Duitsland. Met haar vrienden, filosofen en schrijvers heeft zij jarenlang platonische verhoudingen. Pas op haar 35^e weet een jonge dichter haar tot meer intimiteit te bewegen. Samen reizen zij enkele keren terug naar Rusland, maar daarna is hun relatie ook voorbij.

Rond 1912/1913 maakt zij in Wenen kennis met de psychoanalyse. Ondanks haar grote belangstelling voor filosofische vragen, voor theoretische discussies, is het uiteindelijk de menselijke ziel met haar wonderlijke raadsels, die haar het meest zal gaan bezighouden. Zij is gelukkig, wanneer haar geest bezig is, wanneer zij kan nadenken, overdenken, nieuwe ervaringen kan opdoen. Na de Eerste Wereldoorlog is er meer aandacht voor oorlogstrauma's en werkt zij als psychiater. Tot aan haar dood houdt zij zich bezig met het schrijven van romans en verhalen, met essays over psychoanalyse en psychologie.

Zij overlijdt enkele dagen voordat de nazi's haar bibliotheek komen confisqueren, in een jaar waarin in haar geboorteland de dramatische terreur onder haar landgenoten plaatsvindt... Zij was een onafhankelijke vrouw, die zich niets aantrok van wat er over haar gezegd werd.

Wie was deze schrijfster en filosofe?

VOEDSEL EN VERANTWOORDELIJKHEID

De meest intensieve interactie van de mens met de wereld om hem heen, is door zich te voeden. Voor de in groepen en gemeenschappen levende mens is voeding dan ook van oudsher al een onderwerp geweest van beladenheid met geboden, voorschriften en taboes. De term *spijswetten* in de titel van het boek van voedseldeskundige Louise Fresco verwijst naar de traditionele verknootheid van voeding en moraal.

Fresco laat zien dat weinig veranderingen de wereldsamenleving in de laatste dertig, veertig jaar zo sterk hebben beïnvloed als die op het gebied van voeding, de productie ervan en onze eetgewoonten. Daarbij stelt ze zichzelf en ons vragen die bedoeld zijn om na te denken over onze verantwoordelijkheden ten aanzien van de vele – soms vreselijke – aspecten die aan voeding vastzitten, zoals landschappelijke grootschaligheid van landbouw en de industriële productie van vlees en kip. Fresco bepleit overigens dat we onze meningsvorming niet volledig laten

bepalen door mensen die alleen sombere gedachten naar voren brengen en ook niet door grenzeloze optimisten. Al hebben beide soorten critici wel hun duidelijk nut.

De auteur lardeert haar gedachten en pleidooien met wat aardige beeldspraken. Ze vraagt zich bijvoorbeeld af met wat voor voedsel Eva een hedendaagse Adam zou verleiden. Het boek bestaat uit voor deze uitgave bewerkte universitaire lezingen. Achterin staat een uitgebreid notenapparaat, dat hoofdstuksgewijs is genummerd. Waarom niet alle noten doorgenummerd? Dat is lezersvriendelijker.

Fresco pleit ervoor om in deze tijd redelijk en zedelijk met voeding om te gaan, en in ogenschouw te nemen dat onze gedragingen en voedselbeslissingen grote gevolgen kunnen hebben voor onszelf, onze medemensen elders op de aardbol en voor ons leefmilieu en de natuur. Een tamelijk verrassende gedachte die zij aannemelijk neerzet, is dat lokale armoede vaak schade-

lijker is dan grootschalige landbouw omdat arme mensen eerder slechter met het milieu omgaan dan beter. Armen ontbossen bijvoorbeeld zonder te herplanten. Onder invloed van steeds voortschrijdende wetenschappelijke inzichten passen landbouwtechnologieën zich echter vaak snel aan. Vereist is daarbij wel onafhankelijke wetenschap en krachtige toezichhouders, zoals overheden. Markten kunnen, zo stelt zij, alleen goed functioneren bij hoge betrouwbaarheid van de handelswaar en marktpartners.

Het boek geeft geen kant en klare recepten voor nieuwe spijswetten maar levert een pleidooi voor onafhankelijk, wetenschappelijk studeren en moreel zinnig overwegen van onze omgang met voeding. (FB)

Louise O. Fresco, *Nieuwe spijswetten. Over voedsel en verantwoordelijkheid*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam. 157 blz. € 15,00

DE RELATIE TUSSEN LEVENSOVERTUIGINGEN EN DEMOCRATIE

Een in boekvorm uitgebracht themanummer van het kwartaaltijdschrift *Christen Democratische Verkenningen* over de relatie tussen levensovertuigingen en democratie biedt verrassende feiten, belangwekkende visies en een breed scala aan invalshoeken over een thematiek die sterk in de politieke en maatschappelijke belangstelling staat, maar waarover de discussies door gebrek aan achtergronden, nuancering en zelfreflectie nauwelijks goed tot ontwikkeling komen.

In deze bundel staan onder meer bijdragen over de samenwerking van orthodoxe katholieken en liberalen in het vroege negentiende eeuwse België, een onbekende vroege tekst van de vooral als pedagoog bekend staande John Dewey over democratie als openbaring van waarheid, en een toegankelijke, hem kenmerkende, tekst van Joseph Ratzinger (de huidige paus Benedictus XVI) over hoe democratie vanuit het

christendom kan worden bijgelicht. Verder vinden we er onder meer uiteenlopende visies op 'kerk en staat' in, teksten van spraakmakende Europese moslims, buitenlandse opinies over het gevaar van theocratische staten en twee bijdragen over geloven en linkse partijen. In zijn interview – over *SDAP* en *PvdA* – stipt Herman Noordegraaf de 'Doorbraak' aan in de Nederlandse politiek en samenleving, waaruit in 1946 die laatste partij ontstond – en het *Humanistisch Verbond*.

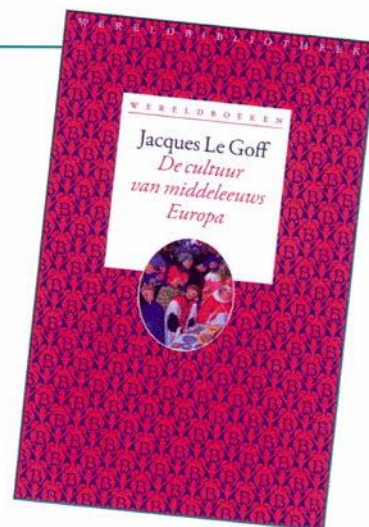
De aard en de mix van artikelen biedt ook humanisten aanknopingspunten om fris en vernieuwend tegen de vanzelfsprekend ook op hun bordje liggende thematiek van verhouding levensovertuiging, democratie en samenleving aan te kijken.

De bundel inspireert tot gedachten om niet alleen het accent te leggen op de *scheiding* van kerk en staat, maar ook om na te denken hoe levensbeschou-

welijke stromingen de samenleving en bijvoorbeeld ook het politieke bedrijf kunnen inspireren.

Het boekwerkje biedt tenslotte mogelijkheden tot nadere verdieping in de statelijke situaties in Nederland, Turkije en Frankrijk en relativeert wat dat laatste land betreft het beeld dat kerk en staat daar zo ideaal en strikt gescheiden zijn. Het land kent vele eigensoortige problemen en is nota bene een staat die kathedralen subsidieert én katholiek onderwijs. Moeten wij dat land wel als ideaal willen nemen en willen wij hier wel echt af van onze lange, lastige, maar toch vertrouwde, waardevolle traditie van samenleven in geestelijke diversiteit? (FB)

Eric Borgman e.a. (redactie), *Zonder geloof geen democratie*. Christen Democratische Verkenningen zomer 2006. Boom Tijdschriften, Amsterdam. 344 blz. € 18,00

EX-GEVANGENEN GUANTÁNAMO SPREKEN

Een onopvallend, maar niet onschuldig, effect van het uitblijven van enige vorm van berechting van de 'illegal combatants' die sinds 2001/2002 worden vastgehouden in Guantánamo, is dat er in de meeste gevallen weinig tot niets gezegd kan worden over hun daadwerkelijke betrokkenheid bij terroristische organisaties. Bij het ontbreken van zelfs maar een dagvaarding kan slechts gegist worden naar de feitelijke verdenkingen en het werkelijkheidsgehalte daarvan. Ook degenen die tot dusverre uit de gevangenskampen van de VS zijn vrijgelaten zal dit opbreken tot in lengte van dagen, want – paradoxaal genoeg – met hun vrijlating is ook hun kans op een proces verkeken. Zij hebben bovendien een document moeten tekenen

dat zij niet zullen spreken over wat hen overkomen is.

De Duitse documentairemaker en journalist Roger Willemsen (1955) is er als een van zeer weinigen in geslaagd toch enkele ex-gevangenen op te sporen en over te halen met hem te spreken. Zij doen dat, zo zeggen zij, alleen om hun nog gevangen zittende geloofsgenoten te helpen. Wat zij hem verteld hebben getuigt van een gruwelijke, mensonwaardige wereld van schijnbaar eindeloze, vooral psychologische, maar ook puur fysieke sloop- en breekpraktijken. Als de vijf ex-gevangenen die Willemsen heeft gesproken representatief zijn voor de tot nu toe vrijgelatenen, betekent dit, dat niemand ongeschonden uit Guantánamo is gekomen. Hun

leven is voor altijd veranderd, zij kunnen de draad niet meer oppakken, zij komen niet meer aan werk, ze zijn hun vrouw en kinderen ontgroeid ("Mijn vrouw zegt dat ik niet de man ben die zij gekend heeft"), ze tobben met hun gezondheid, zij voelen zich oud en op (maar zeggen dat niet), – gelukkig zijn is onbereikbaar geworden.

Ze kunnen zeggen, dat ze vrijgelaten zijn, omdat ze onschuldig bleken te zijn. Voor hen is misschien wel het allerergste, dat de wereld dat niet wil geloven. (BCh)

Roger Willemsen, *Guantánamo spreekt. Interviews met ex-gevangenen*. Uitgeverij Cossee, Amsterdam. Paperback, 207 blz. € 18,90.

DE MIDDELEEUEWEN GEREVITALISEERD

"Het individu gold in de Middeleeuwen als een gladjanus. Het was aas voor de galg, prooi voor de politie." Je moest deel uitmaken van een clan, een stand, om goed overeind te blijven, mee te tellen. Le Goff vindt er in zijn *De Cultuur van middeleeuws Europa* geen doekjes om. Daarom werpt hij ook licht op de klassenstrijd tussen arm en rijk, burgerij en adel, tussen burgers onderling. Bij Le Goff, marxistisch georiënteerd historicus, kom je te weten wat in vele handboeken onderbelicht blijft. Maar daar blijft het niet bij in deze klassieker (oorspronkelijke Franse editie 1984) waarin de middeleeuwse cultuur wordt beschreven vanaf de ondergang van het Romeinse rijk tot de veertiende eeuw. Men leest over de barbaren, de blijvende invloed van de Romeinen, de Germaanse koninkrijken met de bijbe-

horende culturen. Over de kerstening, gedicteerd door conciliebesluiten. Over de progressie van de wetenschap, waarin onder meer gepoogd wordt geloof en wetenschap in harmonie te brengen (de scholastiek). Over de bijbehorende christelijke repressie in West en Oost, met wetgeving, de kruistochten in en buiten Europa. Over het uitroeien van ketterijen. Over de uitgestoten: niet alleen de ketters, joden en sodomieten, maar ook de leprozen, invaliden en buitenstaanders. En natuurlijk, het kan niet anders bij Le Goff, worden de economische ontwikkelingen in stedelijke en plattelandsgemeenschappen toegelicht, evenals de rampzalige ziekten (pest, cholera), de ontvolking van Europa, de mentaliteit, gevoelswereld en levenshouding onder invloed van deze processen.

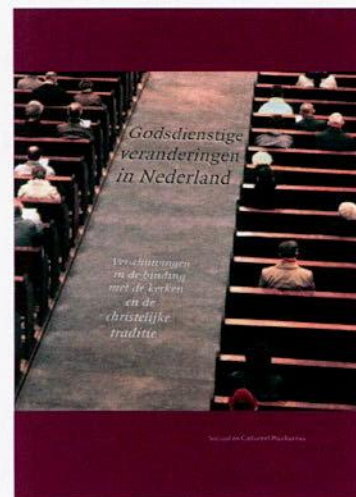
Ook het strikt persoonlijke wordt belicht: in de liefde, het bedrog, de kleding en de pronkzucht. Tot slot wordt een impressie gegeven van de ontwikkeling van het humanisme als levensbeschouwing. Het boek telt veel (zwart-wit) illustraties en kaarten die het verhaal verhelderen. En wat de plaats van de auteur in de historiografie betreft, daarover geeft prof. Leupen een heldere inleiding. Wie fragmentarisch (her)leest is gediend met de uitvoerige begrippenlijst. Kortom, Le Goff heeft voorzien in een lacune. De Nederlandse vertaling is uitstekend. (AdB)

Jacques Le Goff, *De Cultuur van middeleeuws Europa*. Wereldbibliotheek, Amsterdam. 675 blz., gebonden € 35,00

SECULARISERING IN NEDERLAND ZET DOOR

Nederland wordt humanistisch, de rol van de kerken lijkt langzamerhand uitgespeeld. Dat stelt Rob Tielman, socioloog en oud-voorzitter van het *Humanistisch Verbond*. Hij reageert hiermee op het rapport *Godsdienstige veranderingen in Nederland* van het Sociaal Cultureel Planbureau (SCP). De SCP-onderzoekers signaleren in het in september gepubliceerde onderzoek dat de secularisering in Nederland doorzet. Bijna twee op de drie Nederlanders noemt zich buitenkerkelijk. Tielman sprak over deze tendens in het radioprogramma 'Desmet Live' van de *Humanistische Omroep*. "Nederland is ontzettend humanistisch geworden, mensen stellen in toenemende mate hun eigen levensovertuiging samen en vinden zichzelf daarbij verantwoordelijk voor hun eigen handelen." Die grote invloed van het humanisme

op de samenleving komt echter niet aan de orde in het rapport, constateert Tielman. "De makers van het rapport zijn godsdienstsociologen. Zij hebben geen zicht op wat er buiten de ontwikkelingen rondom religie gebeurt, zoals in het onderwijs. De hoofdstroom in het denken in Nederland is in toenemende mate een humanistische. God en de kerken spelen geen beslissende factor meer." Hij vindt het eerder 'komisch dan kwetsend' dat het SCP daar geen aandacht aan besteedt. "Ook de media zijn erin geluisd, zij richten zich in hun berichtgeving op de ontkerkelijking. Ze besteden geen aandacht aan de invloed die de waarden en normen van niet-religieuze levensbeschouwingen als het humanisme ook op religie hebben." De oud-voorzitter van het Humanistisch Verbond vindt het een 'bewijs van armoede dat men niet in staat is om dit

soort verschijnselen in een breder kader te plaatsen.' Hij roept de samenstellers van het rapport op om de onderzoeken naar het humanisme te bekijken. Daaruit blijkt dat dit 'de hoofdstroming van het land' is.

VN OVER GEWELD TEGEN KINDEREN

Secretaris-Generaal Kofi Annan heeft medio oktober 2006 een rapport over geweld tegen kinderen, opgesteld door zijn onafhankelijke expert, de Braziliaanse hoogleraar Pinheiro, aangeboden aan de Algemene Vergadering van de Verenigde Naties. Het is het eerste VN-rapport dat zo expliciet en alomvattend geweld tegen kinderen aan de orde stelt. Het gaat om geweld in vijf situaties: geweld binnen het gezin, geweld op school, geweld op straat, geweld in instituties (zoals jeugd-gevangenissen) en geweld op de werkplek. Het rapport is

het eindresultaat van een proces van vijf jaar waarin vanuit talrijke organisaties, aan de hand van studierapporten en met inspraak van jeugdigen een beeld wordt gegeven van de omvang en variëteit van geweld tegen kinderen. Het Kinderrechtencollectief van *Defence for Children* bepleit op grond van dit rapport een aanvalsplan in Nederland tegen kindermishandeling, scherpere acties tegen pesten, minder minderjarigen opsluiten en geweld tegen kinderen als thema binnen ontwikkelingssamenwerking. www.kinderrechten.nl

SOCRATESLEZING: AUTONOMIE DOOR ZELFSPOT

Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra verzorgen op 30 november a.s. de jaarlijkse Socrateslezing in de Rode Hoed te Amsterdam. Zij zullen zich buigen over de vraag welke deugden en vaardigheden noodzakelijk zijn om een 'goed' burger te zijn. Steeds meer hoor je praten over eigen verantwoordelijkheid, de autonome en actieve burger. Maar wat maakt iemand tot een autonoom, actief burger?

Volgens Tonkens en Swierstra moet de kern van een hedendaags autonomie-ideaal eruit bestaan te leren leven met pluralisme, ambivalentie, verandering en onzekerheid. Dat vermogen is nodig

om als burger goed te kunnen functioneren in de moderne wereld. En het is een belangrijke tegenhanger van de vlucht in fundamentalisme en plicht. Hoewel ze beseffen dat het een impopulair standpunt is volgens onze liberale moraal – volwassenen zijn vrij en horen niet opgevoed te worden – bepleiten zij een beschavingsoffensief om burgers op te voeden tot eigentijdse autonomie. Want nood breekt wet.

Evelien Tonkens (socioloog) is bijzonder hoogleraar aan de Universiteit van Amsterdam. Zij bekleedt de leerstoel Actief burgerschap. Tsjalling Swierstra is filosoof en politicoloog. Hij doceert

technologie-ethiek aan de Universiteit Twente.

De Socrateslezing is een initiatief van de *stichting Socrates*, die de wetenschappelijke exploratie van actuele maatschappelijke problemen vanuit een humanistisch perspectief wil bevorderen. De stichting organiseert de lezing dit jaar samen met het *Humanistisch Verbond* vanwege het zestig jarig bestaan van het Verbond. Een jaar waarin het begrip autonomie opnieuw bekeken en herijkt wordt.

Socrateslezing 2006, 30 november, aanvang 20.00 uur in de Rode Hoed, Keizersgracht 102 te Amsterdam. Informatie: www.humanistischverbond.nl

23 okt – Schiphol-Oost

Uitzending van de aangrijpende documentaire *Cellenblok K: Daar is mijn hoofd gebleven*. Over de brand in het cellencomplex. Zeven overlevenden vertellen over hun ervaringen. Een film van Kees Vlaanderen. Humanistische Omroep, Nederland 2, 23.10 uur.

24 okt – Nacht vd VN

Jongeren praten over de toekomst van de Verenigde Naties. Met o.a. Wouter Bos, Agnes van Ardenne, Ruud Lubbers, Femke Halsema, Ahmed Aboutaleb, Sophie Hilbrand, Jozias van Aartsen en Paul Rosenmöller. Debatten, documentaires, interviews, muziek, werkgroepen. Vanaf 17.30 uur in de Melkweg en Cinecenter, Amsterdam.

www.dewereldvandevn.nl

3 nov – '1956'

Herdenking Hongaarse Opstand van 1956. Korte lezingen van Hans Olink en Vera Ilès, debat o.l.v. Ruben Maes. Felix Meritis, Keizersgracht 324 Amsterdam. Aanvang 20.00 uur.

www.sica.nl

4 nov – Asielzoekers

Manifestatie in Den Haag voor een pardonregeling voor de 26.000 asielzoekers die langer dan vijf jaar in ons land verblijven. Sprekers o.m.: Hedy d'Ancona, Harry de Winter, Anja Meulenbelt, Hanneke Groenteman, Huub Oosterhuis. Vanaf 14.00 uur op Het Plein.

www.generaalpardonnu.nl

10 nov – Globalisering

De 17e globaliseringslezing neemt top-econoom en nobelprijswinnaar Joseph Stiglitz voor zijn rekening. Gerrit Zalm (VVD) treedt op als co-referent. Jo Ritzen (Universiteit Maastricht) en grootheden uit het bedrijfsleven gaan met beide heren in debat onder leiding van Kees Vendrik (GroenLinks).

www.felix.meritis.nl

12 nov – Ontwikkeling

Tweede editie van de Grote Ontwikkelingsquiz, over vraagstukken van ontwikkelingssamenwerking. Met o.a. minister Agnes van Ardenne, Manuela Monteiro (HIVOS), Victoria Koblenko (actrice) en Diederik Samsom (PvdA).

Lux, Mariënborg 38-39, Nijmegen.

Aanvangstijd bij het ter perse gaan van deze editie niet bekend.

www.globaldebat.nl

15 nov – Lost Horizon

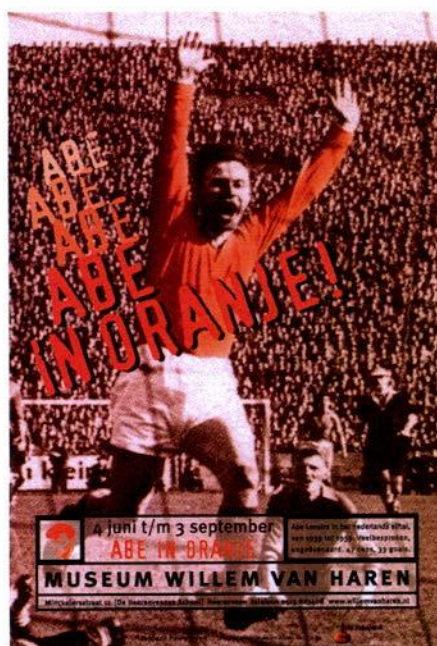
Vertoning van een klassiek Hollywood-melodrama over de ontsnapping van westerlingen uit het woelige China anno 1935, *Lost Horizon* van Frank Capra, ingeleid door Gawie Keyser, filmmedewerker de *Groene Amsterdammer*. Studium Generale. Filmtheater Images, Poelstraat 30 Groningen. Aanvang 20.00 uur.

www.rug.nl/studium

17-19 nov – Jong HV

Najaarsweekend te Putten van de jongeren in het Humanistisch Verbond. Thema: zijn de postulaten van Jaap van Praag nog voor vandaag? Voor leden en niet-leden. Van vrijdagavond t/m zondag. Sprekers o.a. Rein Zunderdorp. Bas van der Sijde en Mark Bos. Opgave vóór 10 november via de website.

www.jonghv.nl

t/m 19 nov – Affiches

Tentoonstelling van 65 jaar tentoonstellingsaffiches. Van Domela Nieuwenhuis tot Abe Lenstra. Museum Willem van Haren, Minckelersstraat 11, Heerenveen.

www.willemvanharen.nl

20 nov – Raakcongres

Congres 'Stem tegen kindermishandeling' van Reflectie- en Actiegroep Aanpak Kindermishandeling (RAAK). Auditorium, RAI, Amsterdam. Vanaf 9.00 uur.

www.raakcongres.nl

24 nov – Kinderrecht

Conferentie over de taak van het Nederlandse onderwijs inzake de internationale rechten van het kind. Pabo Groenewoud, Groenewoudseweg 1, Nijmegen. Aanvang 9.30 uur. Inschrijven vóór 15 november.

www.defenceforchildren.nl

30 nov – Socrateslezing

Lezing over 'Autonomie en zelfspot' door Evelien Tonkens en Tsjalling Swierstra. Zie bericht op blz. 44. De Rode Hoed, Keizersgracht 102, Amsterdam. Aanvang 20.00 uur.

www.humanistischverbond.nl

6 dec – Fietspassie

Symposium bij het boek 'Wielrennen' van hoogleraar filosofie Marc van den Bossche. Over de poëzie van het lijden en de euforie van het beulen op de fiets. Over lijfelijke esthetiek en humanistische levenskunst. Vanaf 14.00 uur, Universiteit voor Humanistiek, Drift 6, Utrecht.

www.uvh.nl

13 dec – Seven Samurai

Vertoning van *The Seven Samurai* van Akira Kurosawa over helden in het 16e eeuwse Japan die rondtrekkend gespuis een kopje kleiner gaan maken. Later verfilmd als *The Magnificent Seven*. Ingeleid door Janny de Jong, historica en docent Japankunde aan de universiteit Groningen. Studium Generale. Filmtheater Images, Poelstraat 30 Groningen. Aanvang 20.00 uur.

www.rug.nl/studium

t/m 7 jan. – Humor vs Art

Tentoonstelling van kunst om mee te lachen, geselecteerd door Xpose, junioren (18-25)-commissie van het Centraal Museum Utrecht. In CM Studio, tegenover het museum aan het Nicolaaskerkhof te Utrecht.

www.centraalmuseum.nl

WMO en eigen verantwoordelijkheid, en humanistische visie

Humanistisch verbond pleit voor meer inspraak met direct betrokkenen.

Op dinsdag 3 oktober vond in Haarlem een door de lokale HV afdeling georganiseerde bijeenkomst plaats over de Wet Maatschappelijke Ondersteuning. Ineke de Vries (directeur HV) hield een korte inleiding. De belangrijkste punten van haar verhaal staan hieronder weergegeven.

'De WMO beoogt volwaardige participatie en persoonlijke regie over de eigen leefsituatie, ook van degenen die daartoe beperkingen ervaren. Netwerken van familie en vrienden moeten worden ingeschakeld om ertoe bij te dragen dat zorgafhankelijke mensen langer zelfstandig kunnen leven. Daarmee is de wet niet alleen gericht op participatie maar ook op het versterken van sociale samenhang.

Op zichzelf doelen en intenties waar ik mij als humanist goed in kan vinden. Maar onder de door de overheid vaak genoemde 'eigen verantwoordelijkheid' en 'volledige participatie' zit de vooronderstelling dat burgers te afhankelijk zijn geworden van het zorgaanbod. Is het daadwerkelijk zo dat mensen die verantwoordelijkheid

niet nemen? Laten familie vrienden en buurtbewoners het nu afweten?

Vervolgens is het de vraag of de intenties van de WMO - participatie van burgers, de regie over het eigen leven en de motivatie van vrijwilligers en mantelzorgers - ook daadwerkelijk vertrekpunt en doel is bij de uitwerking van de wet. Voor zover ik het kan overzien is mijn eerste reactie "nee".

Het debat gaat momenteel vooral over het overhevelen van bevoegdheden van rijk naar gemeenten en is gericht op het beter en goedkoper regelen van zorgvoorzieningen. Het gaat te weinig over de vraag of en hoe de participatie van burgers gestimuleerd en gefaciliteerd kan worden. Vervolgens lijkt het me dat burgers zelf te weinig in beeld zijn. Hun deelname in de discussie loopt volledig via hun vertegenwoordigers in cliëntenraden en veel te weinig rechtstreeks. En op hun beurt hebben de cliëntenraden hun handen vol aan de ingewikkeldheid van de wet, laat staan dat ze als een volwaardige gesprekspartner en onderhandelaar met gemeenten en zorgaanbieders aan de tafel kunnen zitten. Eveneens is de vraag of er bij de huidige invulling van de WMO wel voldoende alternatieven

worden geboden voor de traditionele vangnetten waarop nu een beroep wordt gedaan (familie, gezin en vrouw). Deze zijn hard nodig om te voorkomen dat de druk op de verantwoordelijkheid van mantelzorgers, merendeels moeders, dochters schoondochters en vriendinnen onaanvaardbaar hoog blijft. Want ja, mantelzorg wordt vooralsnog vooral geboden door vrouwen. Eigen verantwoordelijkheid, participatie, regie nemen over het eigen leven is vanuit humanistisch oogpunt nastrevenswaardig. Wel zou ik ervoor willen pleiten dat rijk en overheid veel meer tijd en aandacht besteden aan de fundamentele vragen en morele aannames van de WMO en daarover direct met de doelgroepen in discussie gaan: zowel met de zorgafhankelijken als degene die zich met hart en ziel vrijwillig inzetten voor de ondersteuning van mensen die het niet op eigen kracht redden.'

Ineke M. de Vries, Directeur

Het volledige verhaal kunt u lezen op de website van het Humanistisch Verbond.
www.humanistischverbond.nl

WORD NU LID

Zelfbeschikking, verantwoordelijkheid, verdraagzaamheid en gelijkwaardigheid zijn de kernbegrippen van het Humanistisch Verbond. *Zelf denken samen leven* is onze lijfspreuk. Praat, denk en werk mee aan een humanistische toekomst!

Naam:
Adres:
Postcode:
Telefoonnummer:
Datum:

Voorletter(s): M/V
Woonplaats:
Geboortedatum:

Word nu lid en ontvang De Stuifzandsamenleving van Kees Schuyt (winnaar J.P. van Praag-prijs 2005) als welkomstcadeau!

Ik word lid van het Humanistisch Verbond en betaal € _____ per jaar. *Als lid ontvang ik 4x per jaar het ledenblad Humus.
Ik ontvang graag meer informatie over de diensten, cursussen en publicaties van het Humanistisch Verbond.
Ik word donateur en ontvang 2x per jaar een acceptgiro en informatie over projecten en activiteiten.

* de minimumcontributie is € 52,50 per jaar, jongeren tot 27 jaar betalen € 23,50 per jaar, mensen met een minimuminkomen € 28,00

Stuurt u deze bon naar het Humanistisch Verbond, t.a.v. afdeling publieksvoorlichting, Antwoordnummer 10938, 1000 RA, Amsterdam. Voor meer informatie kunt u ook bellen met (020) 521 90 90 of kijken op onze website www.humanistischverbond.nl

Humanistisch Verbond

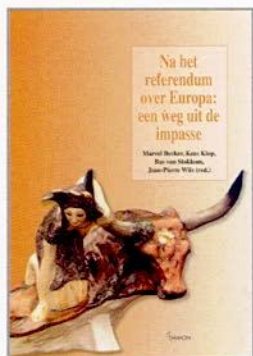
STEUN DE HUMANIST

Geef een abonnement cadeau!

Stuur deze kaart aan een vriend of vriendin.

Gebruik de antwoordkaart op blz. 24 om de nieuwe abonnee door te geven.

**MARCEL BECKER, KEES KLOP,
BAS VAN STOKKOM, JEAN-
PIERRE WILS (RED.)**

NA HET REFERENDUM OVER EUROPA: EEN WEG UIT DE IMPASSE

Europa heeft nooit hoog op de politieke agenda gestaan. Het volk stemde zwijgend in met het Europese eliteproject. De Nederlandse 'nee'-stem tegen het Grondwettelijk Verdrag betekende een radicale ommekeer. Goed dat er nu duidelijkheid is, maar hoe verder? Er moet werkelijk wat veranderen. De auteurs van deze bundel stellen dat Nederlandse politici en burgers uit hun sceptische schulp moeten kruipen. Het behartigen van nationale belangen volstaat niet. Defensieve reflexen evenmin.

Isbn 90 5573 739 9, 235 pp., € 17,90

HENK WOLDRING

PLURALISME, INTEGRATIE EN COHESIE

Een democratische samenleving is een ingewikkelde en kwetsbare samenleving. In zo'n samenleving bestaan verschillende levens- en wereldbeschouwingen en filosofische stromingen. Hoe kunnen we voorkomen dat zo'n pluralistische samenleving uit elkaar valt? Positief geformuleerd: hoe kunnen we integratie en cohesie in zo'n samenleving bevorderen? Maar wat verstaan we onder een pluralistische samenleving en integratie? En waarom is integratie niet hetzelfde als cohesie? Dit boek bevat een duidelijke uiteenzetting van argumenten die kunnen helpen om deze vragen te beantwoorden.

Isbn 90 5573 725 9, 136 pp., € 14,90

FILOSOFIE & PRAKTIJK

De staat van de rechtstaat

Hoe de naar aanleiding van "New York", "Madrid", "Londen" en de "gebeurtenissen" in eigen land genomen anti-terreurmaatregelen en wetgeving te waarderen? Een voor de staat van onze

rechtstaat buitengewoon actueel nummer van F&P.

Neem nu een abonnement op dit toegankelijke tijdschrift in boekvorm en ontvang de eerste drie uitgaven van 2006 gratis.

Mail naar info@damon.nl.

Deze aanbieding (6 nrs. voor € 15,-) geldt tot 6-12-06.

F&P verschijnt 6x per jaar, 64pp.,
abonnement (voor Nederland) € 30,- p.j.

Isbn 90 5573 750 x, 80 pp., € 8,50 (los nummer)

**ELSE WALRAVENS,
MARC VAN DEN BOSSCHE,
TINNEKE BEECKMAN (RED.)**

HET VERSTAAN VAN DE ANDER

Dialogische benaderingen
van de diversiteit

Wie is 'de ander' en wat
betekent hem 'verstaan'?

De bijdragen van de uitgave zijn gegroepeerd rond drie zwaartepunten: 1. de invloed die het ik en de ander op elkaar uitoefenen; 2. de overgang naar het verstaan van de ander; 3. praktijken van het verstaan van de ander.

De bijdragen vertrekken vanuit de discussie die reeds langer is gevoerd rond deze thema's in de westerse cultuur. Denkbeelden van onder meer Hume, Freud, Scheler, Collingwood, Heidegger, Michaux, Rorty en Sloterdijk worden erin geïnterpreteerd.

Isbn 90 5573 721 6, 168 pp., € 14,90